

El republicanisme nacionalista català: les primeres passes. De provincials a nacionals. Un estat de la qüestió historiogràfica.

Eloi Oller i Olivares

Universitat de Girona. Facultat de Lletres.

Treball Fi de Grau d'Història

Director: Àngel Duarte i Montserrat

Juny 2014.

Resum i sumari

L'objectiu d'aquest treball és el de revisar l'estat de la qüestió historiogràfica en relació al trànsit del republicanisme vuitcentista a aquell altre, inequívocament, nacional català que quallà en els primers anys del segle XX i que acaba essent troncal en la democràcia catalana.

Cal recordar, d'entrada, que la història del republicanisme català i espanyol va ser obra, en primera instància, d'aquells mateixos republicans lletraferits que escrigueren la història del partit i del moviment al mateix temps que hi participaven com a militants: es tractava d'una història que identificava poble, nació i partit –en el sentit ampli de la paraula- republicà¹. Si bé els republicans catalans coetanis del nou-cents, molts d'ells prohoms de la mesocràcia barcelonina més o menys actius en la vida política, publicaven articles dels seus respectius partits com a instrument d'identificació i propaganda, també ho feien com a factor de transmissió de la memòria i la cultura, no exclusivament política, republicana –Francesc Pi i Margall, Valentí Almirall o Josep Maria Vallès i Ribot. Les diferents famílies republicanes, i entre elles les que destil·laven inicialment un ideari més federalista i posteriorment un d'essencialment nacionalista, per tant, es veien presentades i representades en els principals portaveus esquerrans de l'època.

Arribats al segle XX, una nova fornada de republicans majoritàriament nacionalistes feia eclosió en l'estudi del pensament polític i de la història del republicanisme –Antoni Rovira i Virgili, Gabriel Alomar, Joaquim Lluhí i Rissech o Jaume Carner. Col·lateralment, i des d'altres perspectives, liberals certament però no pas republicanes, ara sí polítiques però també socials, es publicaven obres que observaven, més o menys directament, els diferents moviments republicans emmarcats dins la cultura política catalanista –Manuel Marinello, Josep Pella i Forgas, Ernest Moliné i Brasés o Antoni Aulèstia i Pijoan.

---

¹ El director d'aquest TFG ha estat, entre d'altres, autor de diverses reflexions sobre el paper de la militància republicana en la confecció de la història del republicanisme. DUARTE, À. *Historia de federales, historia republicana*, Historia y política: ideas, procesos y movimientos sociales nº6, pp.7-29, Madrid, 2001; DUARTE, À. *Sin historia no hay republicanos*, Historia contemporánea nº2, pp.321-342, Madrid, 2008; DUARTE, À. *Los republicanos del ochocientos y la memoria de su tiempo*, Ayer: revista de historia contemporània nº58, pp.207-228, Madrid, 2005.

La guerra civil i el franquisme estroncaren el procés historiogràfic, no només d'aquest republicanisme nacionalista, sinó també de qualsevol estudi que transmetés visions sobre l'esquerranisme en general. L'aturada es va començar a superar en els anys setanta del segle XX. L'obra més significativa d'aquesta primera represa tal vegada sigui la de Santiago Albertí. L'anàlisi del republicanisme en aquest cas se situava en l'estela de l'argument que havia fet Pere Coromines a *Revisió de valors del segle XIX (i quatre assigs més)*,² en què diferenciava l'existència d'un republicanisme provincial, aquell que estava lligat a un horitzó polític espanyol des de Catalunya, a un altre de nacional en què el subjecte de sobirania política, fos quina fos la idea d'Estat que es preconitzava, era, en línia amb el que havia formulat Enric Prat de la Riba –"l'única pàtria dels catalans, petita o gran, és Catalunya"–, era Catalunya. En aquest sentit, existeixen altres aportacions, algunes d'elles potser poc acadèmiques –o per ser més precisos, poc "universitàries", com les de Josep Maria Poblet o Fèlix Cucurull–, però d'altres amb un rigor analític i una capacitat de presència en la historiografia universitària ben contrastat –Juan Trias Vejarano, José Antonio González Casanova, Isidre Molas o Josep Termes, qui a més observa el federalisme en els anys del Sexenni lligat amb l'internacionalisme proletari.

En aquest procés d'avenç en els estudis històrics jugà, des de la dècada de 1980, un paper central tot un ventall de nous historiadors que, estimulats per autors com Pere Gabriel, s'ocuparen de la cronologia i de la temàtica, si més no de manera col·lateral, que abordem en aquest text i que en suposaren una renovació en tota regla –Àngel Duarte o Antonio López Estudillo, aquest darrer centrant l'estudi en un marc territorial més ampli. Altres estudis, en la mateixa direcció, aprofundien en aquesta anàlisi transversal o, si es vol, sectorial i monogràfic, de les tendències republicanes al llarg del XX, tot desgranant-ne l'evolució de les forces polítiques de l'ampli espectre esquerrà que tení la societat liberal contemporània –Joan B. Culla o Enric Ucelay Da Cal. Arreu de l'Estat començava també a fer-se present un interès pel republicanisme que s'expressava en els treballs de Carlos Dardé, Manuel Suárez Cortina, Ramir Reig –per a València–, Manuel Morales per a Andalusia i tants d'altres.

En rigor, el que es produeix en els anys vuitanta del segle passat és una recuperació des de la història cultural i social de la política del republicanisme, en línia amb el que

---

² Llibreria Catalònia, Barcelona, 1930.

estaven fent altres historiografies peninsulars o bé la historiografia francesa (Maurice Agulhon) i la italiana (Maurizio Ridolfi): sociabilitat (associacionisme), cultures polítiques, simbologia, pràctiques d'acció col·lectiva, etc.

Les dècades del noranta i començaments del XXI veuen, doncs, la plenitud dels estudis sobre republicanisme. Anàlisis transversals, connecten amb els temes de debat de la historiografia internacional, renoven la mirada dels processos històrics: des de baix, des de les perifèries polítiques dels Estats-nació tal i com havien estat confegits en el segle XIX –Santiago Izquierdo, Gemma Rubí, Xavier Ferré.

Sumari:

- 1. Els primers estudis sobre republicanisme nacionalista.**
- 2. Panoràmica del republicanisme vuitcentista finisecular. El trànsit cap a un republicanisme inequívocament catalanista.**
- 3. El desencís amb l'Estat. Les primeres unions dels republicans catalanistes fins el 1923. Les problemàtiques socials.**

1. Els primers estudis sobre republicanisme nacionalista.

Crec que són importants unes consideracions prèvies i elementals sobre la imatge que hom té tant del republicanisme, com del catalanisme. En funció de la conjuntura política i social de les darreres dècades del XIX i les primeres del XX, els diferents corrents republicans s'acostaven o se separaven: guerra colonial, vagues generals, estats d'excepció, pistolerisme, etc., tota una sèrie de factors que condicionaven la dinàmica política i social del propi republicanisme i que, a la vegada, en dificultava la seva formulació ideològica. Aquest fet ens impedeix establir una categorització molt delimitada dels diferents republicanismes, doncs tot i que haguem de fer un exercici dogmàtic que ens permeti diferenciar els distints corrents dins la cultura política republicana a Catalunya, podem arribar a veure com fins i tot sectors anticatalanistes podien passar a formar part d'un republicanisme catalanista, dependent del lloc i la seva particularitat cultural republicana. Així mateix, aquestes lluites i aquesta conjuntura

convulsiva no permeten crear una abstracció del pensament polític republicà de l'època, la qual cosa n'impedeix una construcció prou sòlida del seu *corpus* teòric que la faci perdurable en el temps.

Per la seva banda, és usual tenir present que el catalanisme, la identitat, la nació i tota aquesta sèrie d'elements, conformen un fons comú d'on s'alimenta principalment el catalanisme més de dretes –del qual Prat de la Riba n'elaborà les primeres formulacions teòriques i n'introduí el terme d'una manera més conscient-, però també cal fer referència a aquell catalanisme més progressista, esquerrà i popular, identificat, inicialment, en els federals, i a la vegada, molt conscient del seu sentit nacional, fins i tot –com veurem- amb afirmacions de tipus independentista, tant des de l'àmbit cultural i políticoterritorial, com des d'una vessant més teòrica.

És des d'aquesta cultura –o més aviat, des d'aquestes cultures- i aquest substrat que observem, com a inicis del XX, la afiliació política de molts republicans és ben diversa. A aquest fet, cal afegir-hi que cada municipi o regió té una cultura republicana determinada, fet que atorga complexitat a la concepció general i específicament catalanista del republicanisme. En el mateix sentit, atès que no hi havia un ideari generalitzat, ni punts en comú entre els diferents grups republicans catalanistes, difícilment es cristal·litzava en la construcció d'un únic i continuat partit polític, fet que impedeix fer-ne una abstracció prou sòlida que ens permeti definir-ne un perfil polític generalitzat ni una sola formulació.

Ara i aquí ens interessa recollir el procés de decantació d'aquella opció republicana d'arrel federalista vers una de genuïnament catalanista o nacionalista, amb diferents intensitats i etiquetes; el procés d'acoblament i cimentació d'un espai catalanista amb un d'adscripció republicana. No serà fins el 1931 però, quan ERC serà capaç d'aglutinar les diferents famílies republicanes, i no només catalanistes, a les seves files, esdevenint així hegemònica –a retenir que altres partits es recomponen o simplement entren directament a ERC, com és el cas d'Acció Catalana. Però entrar en això és tota una altra qüestió, que potser en forma d'epíleg es podria arribar a observar fins a on va anar a parar tot aquest espai. Essent la República com és, un període objecte d'estudi específic de la historiografia política, social i cultural, el desenllaç d'aquesta història, que és ERC, queda al marge de la nostra reflexió, que és l'estudi de les primeres passes.

Existeixen certament alguns treballs que observen la presència continuada, tant en la política catalana com en la geografia de partits, del republicanisme nacionalista, amb diferents intensitats i etiquetes, com hem dit, fins el 1923. El republicanisme també anomenat catalanista, igual que el regionalisme de la Lliga, superava la implantació i l'òptica estrictament barcelonina i, a diferència del lerrouxisme, amplià la seva zona d'influència més pròxima cap a les comarques barcelonines i gironines, però també en algunes localitats tarragonines. Així mateix, s'han publicat nombrosos estudis sobre les formacions polítiques que s'inclouïen, amb més o menys grau d'implicació, dins d'aquesta concepció nacionalista del republicanisme català. De manera que, defugint l'anàlisi més en ús del republicanisme nacionalista, en tant que conglomerat de forces republicanes amb un explícit ideari catalanista en comú, els estudis que aquí tractarem miraran de ser posats en relació amb el context sociopolític existent a la Catalunya de l'època i amb la realitat del catalanisme finisecular i de principis del segle XX³.

Des dels seus inicis, la imatge que ens ha arribat del nacionalisme republicà, més enllà de les publicacions fetes pels seus dirigents en els seus respectius portaveus –diaris, setmanaris, fulletons i també llibres més o menys ambiciosos- com a instruments d'identificació i propaganda⁴, ha estat intencionadament i degudament deformada pels dos grans moviments polítics coetanis: els que es creien representants canònics del catalanisme, *i.e.* la Lliga Regionalista, i el lerrouxisme del Partit Republicà Radical⁵. Fruit, bàsicament, de raons tàctiques i electorals conjunturals, els principals rotatius – per cenyir-nos a aquest registre quotidià- d'ambdós corrents polítics omplien les seves

---

³ És indispensable citar en aquesta direcció la importància d'un article cabdal: RUBÍ, G. I IZQUIERDO, S. "El Centre Nacionalista Republicà en la historiografia" en *El Centre Nacionalista Republicà (1906-1910) i el catalanisme d'esqueres*, Cercles nº11, pp.106-122, Barcelona, 2008.

⁴ Per raons d'espai, de possibilitat d'accés (i coneixement) i sense voler entrar a analitzar els principals periòdics de referència i destriar-ne els articles més representatius, podríem aquí mirar de sintetitzar el pensament en la gran quantitat d'estudis elaborats, amb més o menys clau teòrica, pels diferents actors del republicanisme nacionalista català. A mode de resum, podríem esmentar obres destacades de: Valentí Almirall, *La República Federal Española. Datos para su organización* (1873), *Lo Catalanisme* (1886); CARNER, J. *Orientacions polítiques i socials del CNR*, Societat Cooperativa Obrera, Barcelona, 1907; COROMINES, P. *Obres completes*, Selecta, Barcelona, 1972 i *Diaris i records de Pere Corominés*, Curial, Barcelona, 1974-1975; Rovira i Virgili, *La nacionalització de Catalunya* (1914), *Nacionalisme i federalisme* (1917), *Els polítics catalans* (1929), *Resum d'història del catalanisme* (1936), *Antoni Rovira i Virgili i la qüestió nacional. Textos polítics* (1913-1947), CALVET, F. I ROVIRA, T. *Bibliografia d'Antoni Rovira i Virgili*, Col·lecció Ramon Berenguer IV, Ajuntament de Tarragona, Tarragona, 2010.

⁵ Podríem, fins i tot, fer referència a alguna obra escrita des de posicionaments polítics antagonistes, però que també aborda la temàtica en qüestió: DURAN i VENTOSA, LL. *Regionalisme i federalisme*, Francisco Puig, Barcelona, 1905, on s'hi reflecteix una comparança teòricopolítica entre el regionalisme de la Lliga i el federalisme de Pi.

pàgines de despropòsits i desinformacions encaminades a destorbar el desenvolupament d'una opció catalanista forta, però també d'una forta opció republicana⁶.

Primer l'esclat de la Primera Guerra Mundial, amb l'agitació aliadòfila i les expectatives d'autodeterminació arran de les iniciatives impulsades per Woodrow Wilson, i tot seguit, l'arribada de la dictadura de Primo de Rivera conformà una conjuntura sociopolítica i l'embrió d'una intel·lectualitat republicana i catalanista, que en radicalitzà el seu esperit crític –mitjançant la voluntat de revisió historiogràfica- i n'articulà una resistència cultural enfront d'un règim que impedia l'organització de qualsevol corrent d'arrel esquerrana o catalanista⁷. Les publicacions sobre temàtiques republicanes, per tant, es reduïren, principalment però no exclusivament, a l'entorn de dos personatges igualment compromesos historiogràficament, però també políticament: Antoni Rovira i Virgili i Ferran Soldevila⁸.

Amb l'adveniment de la Segona República, s'engegà tot un procés d'institucionalització de la Generalitat republicana que generà un equip d'intel·lectuals propi, els quals es fixaren uns objectius i uns horitzons historiogràfics que responien a la nova realitat i que esdevenien igualment compromesos amb el seu poble i amb els valors democràtics. En realitat, se seguia d'aquesta manera la feina encetada en temps de la Mancomunitat amb l'Institut d'Estudis Catalans. Podríem incloure, en aquest grup, als ja esmentats Antoni Rovira i Virgili i Ferran Soldevila, però també a Lluís Nicolau d'Olwer, Josep Maria Batista i Roca, Carles Pi i Sunyer, Pere Bosch Gimpera o Manuel Raventós, entre molts altres⁹.

L'esclat de la Guerra Civil provocà una profunda fractura en la intel·lectualitat catalana. Mentre el conflicte bèl·lic era latent, la producció historiogràfica podia actuar amb independència del Govern Central republicà, prenent la disciplina històrica una nova dimensió com a arma de combat, en un exercici d'inequívoca consciència (històrica) de

---

⁶ Des de *La Veu de Catalunya*, però també des de *La Publicidad* –durant un temps- i *El Progreso*, amb la vèrbola agressiva de Lerroux.

⁷ Una panoràmica general a PUJOL, E. *Història i reconstrucció nacional. La historiografia catalana a l'època de Ferran Soldevila (1894-1971)*, Afers, Barcelona, 2003.

⁸ Si bé ja em fet referència a Rovira i Virgili, també cal destacar el treball de Soldevila *Al llarg de la meua vida* (1970), o els estudis a cura d'Enric Pujol: *Textos d'història i política, 1924-1967*, Afers, Barcelona, 1994 i *Ferran Soldevila. Els fonaments de la historiografia catalana contemporània*, Afers, Barcelona, 1995.

⁹ Un dels trets comuns destacats del grup, pel que fa als plantejaments i àmbits d'actuació, fou la reivindicació autonomista de Catalunya –i en alguns casos d'altres territoris dels Països Catalans-. Una excel·lent síntesi la trobem a PUJOL, E. "Els historiadors republicans d'esquerra" en *Història i reconstrucció...op.cit.* pp.149-152.

responsabilitat: la divulgació i el propagandisme patriòtic, però també democràtic. El resultat advers de la guerra comportà l'exili i una duríssima repressió arreu dels territoris catalans; els corrents ideològics, i en conseqüència historiogràfics, de referència foren els esquerrans i catalanistes¹⁰. Per bé que a l'interior del país aquells que s'adaptaren al nou règim, i fins i tot i col·laboraren, prescindiren de la reflexió sobre el llegat republicà sinó era per a condemnar-lo. Arribats als anys seixanta, les transformacions socials, econòmiques i polítiques esdevingudes tingueren una gran repercussió en el món cultural i, sobretot, en el panorama historiogràfic; comencen així a aparèixer estudis al voltant de la qüestió republicana i catalanista de la mà d'autors com Àngel Carmona, qui fa una anàlisi del republicanisme federalista del XIX com a precursor del catalanisme republicà del XX¹¹.

El balanç historiogràfic es genera, sobretot, a partir dels setanta. Certament, el gruix dels estudis centrats en el republicanisme nacionalista van veure la llum a la dècada dels setantes i vuitantes, on l'obra de Santiago Albertí, sens dubte, ha representat durant molt temps un dels estudis de conjunt més important¹². Malgrat les excel·lents monografies dedicades a la Lliga i al lerroixisme¹³, que marcaren un precedent metodològic i historiogràfic important i que ajudaren a entendre algunes claus relatives a la dinàmica d'interactuació entre els tres moviments polítics, no es van arribar a fer recerques al voltant de la problemàtica en qüestió amb un treball acadèmic, crític i pioner al darrera, excepte les tesis de llicenciatura d'Eulàlia Goula, Teresa Roca o Sílvia Tusell¹⁴, uns

---

¹⁰ A BOSCH GIMPERA, P. *La formación de los pueblos de España*, Mèxic, 1945 s'hi reflecteix l'existència d'una personalitat diferenciada entre els diferents pobles de la península Ibèrica

¹¹ CARMONA, À. *Dues Catalunyaes*, Ariel, Barcelona, 1967.

¹² Obra útil i esdevinguda tot un clàssic, però feta per un publicista, mancada d'aparell crític i insuficient amb relació a l'envergadura i a la complexitat del tema: ALBERTÍ, S. *El republicanisme català i la Restauració monàrquica (1875-1923)*, Albertí Editor, Barcelona, 1972. És un llibre en clau política imprescindible per comprendre aquesta etapa de la història del republicanisme nacionalista i que potser, amb la publicació del llibre sobre el CNR d'Izquierdo i Rubí (2009), se'n podria jubilar la part que tracta la formació d'aquest partit.

¹³ Per més que sigui ben conegut, crec indispensable citar la importància a l'època dels estudis al voltant de la Lliga de MOLAS, I. *Lliga Catalana. Un estudi d'estasiologia*, Ed.62, Barcelona, 1972 i RIQUER, B. *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme, 1898-1904*, Ed.62, Barcelona, 1977 que més tard han estat completades per síntesis interpretatives com ara la d'EHRlich, C. *Lliga Regionalista. Lliga Catalana, 1901-1936*, Alpha-Institut Cambó, Barcelona, 2004 o la de COLOMINES, A. *El catalanisme i l'Estat: la lluita parlamentària per l'autonomia (1898-1917)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1993. Pel que fa al lerroixisme, ÀLVAREZ JUNCO, J. *El Emperador del Paralelo. Lerroix y la demagogia populista*, Alianza, Madrid, 1990; CULLA, J. *El republicanisme lerroixista a Catalunya, 1901-1923*, Curial, Barcelona, 1986.

¹⁴ Uns estudis molt enfocats en l'anàlisi dels partits polítics referenciats. Parlem en primer lloc de la monografia sobre el nacionalisme republicà de GOULA, E. "El Centre Nacionalista Republicà a Barcelona (1907-1910)", tesi de llicenciatura, UB, Barcelona, 1975 que fou la primera presa de contacte amb el tema. El segon treball, ROCA, T. "La Unión Federal Nacionalista Republicana o el fracaso de una

estudis als quals, a despit de ser molt descriptius, poc analítics i bàsicament barcelonins, no se'ls ha donat la importància que, crec, es mereixen. Cal tenir present també, l'obra de Poblet, que si bé és un estudi de projecció divulgativa poc acadèmica, s'acosta a episodis i republicans nacionalistes importants i desconeguts. Ho fa des de l'experiència personal, amb voluntat reivindicativa i no pas poca honestat amb els lectors¹⁵. Paral·lelament, i seguint l'estil mancat d'academicisme de Poblet, hem de tenir molt en consideració l'obra de Fèlix Cucurull, i ja no només pel caràcter pioner de les seves anàlisis de les primeres fases del catalanisme contemporani¹⁶, sinó sobretot per l'enfocament a les arrels populars i progressistes que en fa i pel lligam de continuïtat entre el federalisme republicà del vuit-cents i el nacionalisme polític del segle XX que estableix¹⁷. La recuperació de materials, autors, problemàtiques,... va donar lloc, en el seu cas, a una obra de proporcions gairebé enciclopèdiques.

En aquest mateix marc, resulta rellevant referenciar altres autors, que si bé no han tractat de ple l'objecte d'estudi, sí que n'han formulat d'altres que hi tenen una relació molt estreta. Per una banda tenim a Juan Trias Vejarano, qui, des del camp de la ciència política, proposa una visió general del republicanisme federalista posant en relació la versió més ortodoxa, o pimargalliana si es vol, amb aquella d'adscripció més catalanista, o almiralliana¹⁸. Per altra cantó, Josep Antoni González Casanova, qui des del camp dels treballs jurídics i politològics, ens aproxima a les relacions polítiques entre l'Estat espanyol i Catalunya des de la revolució de 1868, quan els demòcrates espanyols conceberen la fórmula federal autonomista¹⁹. Molt significativa, en aquest

---

política", tesi de llicenciatura, UB, Barcelona, 1973 sistematitza i ordena aspectes de la història interna del CNR i en permetia treure les primeres conclusions. Finalment, l'estudi de TUSELL, S. "Los nacionalistas republicanos de 1904 a 1914. (CNR y UFNR)", Tesi de llicenciatura, UB, Barcelona, 1984 que fa un recorregut per la història del nacionalisme republicà.

¹⁵ Mitjançant l'acumulació de materials, que si bé sovint són fruit d'investigacions, no segueixen normalment les habituals pautes metodològiques de recerca per aspirar a una monografia: POBLET, J.M. *Història bàsica del catalanisme*, Pòrtic, Barcelona, 1975.

¹⁶ CUCURULL, F. *Panoràmica del nacionalisme català*, Edicions catalanes de París (antologia de pensament polític català, en 6 volums, publicada a l'exili), París, 1975 una mena de resum històric a base de transcripcions de textos importants dels doctrinaris més representatius, per donar una visió el més aproximada de l'exactitud històrica. És especialment rellevant, crec, la consulta d'ALBÓ, I. *Fèlix Cucurull 1919-1996*, Fundació Irla, Barcelona, 2009.

¹⁷ Ja en feu un avançament de la seva hipòtesi en l'assaig *Orígens i evolució del federalisme català*, Gràfiques Salvà, Barcelona, 1970. És important destacar, en aquest sentit, que tant ell com Albertí són els primers que empen el terme "catalanisme popular" per referir-se a aquest tipus de cultura política hereva del federalisme amb clara tendència a un republicanisme nacionalista.

¹⁸ TRIAS VEJARANO, J. *Almirall y los orígenes del catalanismo*, Siglo XXI, Madrid, 1975.

¹⁹ GONZÁLEZ CASANOVA, J.A. *Federalisme i autonomia a Catalunya, 1868-1938: documents*, Curial, Barcelona, 1974. L'obra, qui l'autor reconeix les influències rebudes per Termes, Balcells i Solé Tura, és formada per un recull de documents jurídics produïts a Catalunya o elaborats pel govern de l'Estat espanyol des de l'any 1868 fins al 1938.

ordre de coses, és l'obra de Josep Termes²⁰, tant per la revisió conceptual i metodològica historiogràfica del moment, com pel que fa a l'estudi del federalisme i el catalanisme i la seva capacitat d'emmarcar-los dins una reflexió més àmplia sobre els moviments de reivindicació nacional contemporània.

Si bé hem vist com, durant molt temps, el republicanisme, en la seva concepció més general, havia deixat de comptar com a opció doctrinal i política, a partir dels vuitanta es recuperà l'empenta pel que fa als seus estudis. Reprenent Josep Termes, i dins el mateix marc conceptual historiogràfic, cabria destacar una síntesi del període que analitzem, on la història estructural s'explica en relació amb els canvis estructurals i el sentiment col·lectiu de pertinença del catalans a una comunitat diferenciada i en lluita per la identitat política pròpia dins el conjunt espanyol²¹. A nivell sintètic, encara haurien de passar uns anys per veure aparèixer aquells estudis que tractessin més directament el republicanisme catalanista, tanmateix, aflorà un ventall de nous historiadors que, de manera transversal i col·lateral, n'abordaren el seu estudi. En primer lloc, Pere Gabriel, un dels qui estimulà aquests nou estudis, aporta un dels eixos interpretatius fonamentals per entendre la importància que mantingué la catalanitat al sí d'alguns moviments populars, com ho és l'anarquisme²². Per la seva banda, Àngel Duarte sintetitza notablement el procés de formació i diversificació de les diferents famílies republicanes a finals del segle XIX, un cop passada l'experiència del Sexenni i la desfeta dels primers temps de la Restauració. Entre aquestes famílies tenia cura de la dels federalistes almirallians²³, mentre que Antonio López Estudillo ens apropa al federalisme ruralitzant de la Catalunya interior²⁴.

Interessa destacar que hi ha també altres tipus d'estudi, com els dels rotatius de l'època, unes fonts documentals de primer ordre. És per això que inventariar i explicar els principals periòdics finiseculars del XIX i de principis del XX, esdevé una eina cabdal per entendre la majoria dels esforços de democratització del país, atès que representen

---

²⁰ El protagonisme històric que donà a les "classes populars" i la seva permeabilitat als moviments socials, culturals i polítics de la Catalunya contemporània, però també el valor al particularisme català, queda reflectit, entre altres, en TERMES, J. *Federalismo, anarcosindicalismo y catalanismo*, Anagrama, Barcelona, 1976.

²¹ TERMES, J. "De la Revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil (1868-1939)", vol.6, dins *Història de Catalunya* de Pierre Vilar, Ed. 62, Barcelona, 1987.

²² GABRIEL, P. "Anarquisme i Catalanisme", dins Dd.Aa. *Catalanisme. Història, política i cultura*, Ed. L'Avenç, Barcelona, 1986.

²³ DUARTE, À. *El republicanisme català a la fi del segle XIX*, Eumo, Vic, 1987.

²⁴ LÓPEZ ESTUDILLO, A. "Federalismo y mundo rural en Cataluña (1890-1905)" en *Historia Social*, 3/hivern, València, 1989.

els elements doctrinals que permeteren el desenvolupament dels diversos republicanismes que protagonitzaren la vida política, no només a Catalunya, sinó també a Espanya: novament Duarte i Culla ens obsequien amb un estudi cabdal²⁵. En el mateix sentit, les biografies han estat un gènere històric de tradició anglesa i francesa molt emprat per la historiografia, malgrat que també resulten parcials. En el cas que ens ocupa, la Fundació Irla edità, a finals de la primera dècada del 2000, una col·lecció on s'hi recull la biografia d'alguns prohoms i de les figures més destacades del republicanisme nacionalista²⁶, però també existeixen obres amb una visió més àmplia i menys sintètica, com les de Josep Maria Poblet, Alfred Pérez-Bastardas –qui va confeccionar una solidíssima biografia política sobre el seu avantpassat, el primer alcalde republicà de Barcelona, Albert Bastardas–, Josep Pous i Pagès –des de l'exili i com a testimoni–, Xavier Pujadas o Xavier Ferré –com a estudiosos de les noves fornades– per posar alguns exemples²⁷.

Malgrat les seves limitacions, tots aquests treballs han estat ben útils per a aquells historiadors que han enfocat explícitament els seus estudis al republicanisme nacionalista, catalanista o nacionalisme republicà, com se l'ha anat anomenant. Aquest aplec de nous treballs, així com el rescat de les diferents biografies, els aniré desgranant en el proper apartat a mesura que avanci en la direcció del transcurs dels esdeveniments.

2. Panoràmica del republicanisme vuitcentista finisecular. El trànsit cap a un republicanisme inequívocament catalanista.

El republicanisme és una família política que amplià la seva diversitat teòrica –i ideològica– en el transcurs del XIX i les primeres dècades del XX. La configuració d'aquelles cultures republicanes catalanes del XIX fou per tant, igualment que a la resta de l'estat, secular. Fou un moviment capaç d'influenciar i incidir més enllà de la causa política i de ser present en altres àmbits de la societat, però també amb un influx

---

²⁵ CULLA, J; DUARTE, À. *La premsa republicana*, Vaixells de paper, Barcelona, 1990.

²⁶ Caldria destacar-ne IZQUIERDO, S. *Pere Coromines. 1870-1939* (2009) i FERRER, J. *Francesc Layret 1880-1920* (2010).

²⁷ POBLET, J.M. *Jaume Carner : polític, jurisconsult, industrial i Ministre de Finances de la II República*, Dopesa, Barcelona, 1977; PÉREZ-BASTARDAS, A. *Els republicans nacionalistes i el catalanisme polític : Albert Bastardas i Sampere (1871-1944) : una biografia política*, pròleg de Josep Termes. Edicions 62, Barcelona, 1987; POUS i PAGÈS, J. *Pere Coromines i el seu temps*, Ed.62, Barcelona, 1969; PUJADAS, X. *Marcel·lí Domingo i el marcel·linisme*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1996; FERRÉ, X. *De la nació cultural a la nació política. La ideologia nacional d'Antoni Rovira i Virgili*, Afers, Barcelona, 2005.

territorial que superava el marc estrictament barceloní, que incorporava les diferents experiències republicanes d'altres comarques i que dibuixava un enorme mosaic republicà a tot el territori²⁸. Cal tenir en compte que va ser, la del republicanisme, una història sincopada, amb un ritme marcat per crisis polítiques reiterades i titllades de revolucionàries. Les revoltes urbanes del 1833-1837 i el triomf de la revolució liberal, feren aparèixer nuclis d'esquerra atents a les realitats més populars. Seguidament, el trienni esparterista de 1841-1843 obrí les portes al cabetisme de les revolucions europees del 1848 i, a la vegada, redefiní un posicionament polític esquerrà plenament democràtic. L'aparició d'aquest Partit Democràtic esperonà la Unió Liberal de 1854-1856. Arribà, per fi, el Sexenni Democràtic de 1868-1874, dins del qual es donà l'intent d'una República democràtica i federal i va contemplar, si més no, el definitiu emergir d'un republicanisme que es creia socialment majoritari i fins i tot hegemònic.

És en aquest marc que cal situar el mapa republicà. Hi ha la imatge i el tòpic que després de la problemàtica experiència de la Primera República de 1873 –amb les amenaces viscudes com a reals, ho fossin o no, sobre la unitat de la pàtria i l'ordre social-, el partit republicà entrà en crisi. Però cal tenir present que el partit, com a tal, era inexistent i la crisi havia estat ja constant des de 1869. Els grans líders republicans van mantenir posicions molt allunyades: Estanislao Figueras, Francisco Pi y Margall, Nicolás Salmerón y Emilio Castelar, els quals no van aconseguir estructurar ni disciplinar un partit, ni tan sols un “moviment”. No serà fins la Restauració però, quan podem observar un major esforç d'aclariment ideològic i polític de les diverses tendències republicanes²⁹. En un moment on el sistema polític tenia una façana parlamentària liberal, i a partir de 1890 amb la recuperació del sufragi universal masculí, disfressada de democràcia, sota un bipartidisme monopolitzat per la dreta i on la resta de forces restaven en una oposició purament ornamental pel sacrifici al pluralisme polític, el camp d'actuació del republicanisme es reduïa a romandre en la semi-clandestinitat, o bé a l'accidentalitat política on els personalismes, la política de campanar i els grans noms de personalitats republicanes apareixien en escena.

---

²⁸ Crec indispensable la consulta de PUJOL, E. (dir.) *El somni republicà. El republicanisme a les comarques gironines. 1900-1936*, Viena Edicions, Barcelona, 2009 com a un exemple d'estudi amb clara voluntat de recompondre aquest enorme mosaic del republicanisme i d'aportar, en aquest cas, una visió global del moviment a les comarques gironines.

²⁹ Una bona síntesi d'aquest argument el trobem a “Sota la Restauració: alguna cosa més que discussions sobre estratègies d'oposició política a la monarquia”, p.24 a GABRIEL, P. *El catalanisme i la cultura federal. Història i política del republicanisme popular a Catalunya el segle XIX*, Fundació Josep Recasens, Barcelona, 2007.

El que estudiarem aquí no és l'únic republicanisme que hi havia a Catalunya, ni és l'única cultura que servia a la mobilització dels sectors populars, de les classes mitjanes i dels sectors professionals, sinó que n'hi havia d'altres. Algunes venien del passat, d'altres s'estaven formulant de bell nou en aquell moment, però d'acord amb el director del treball, hem centrat els nostres esforços en l'estudi d'aquella opció republicana més catalanista. Només per incloure una síntesi i sense voler ara entrar en anàlisis exhaustives que defugen la temàtica central de la qüestió que ens ocupa, podem parlar de: Castelar, líder del republicanisme historicista i possibilista més aviat dretà i governamental; Pi i el federalisme; Salmerón, qui representava l'institucionalisme intel·lectual que caracteritzava el republicanisme legalista amb voluntat de reforma social i ciutadana; Zorrilla, qui liderava aquell republicanisme progressista, defensor d'un moviment més radical i de revolta³⁰, o més endavant, amb el règim de la restauració força més debilitat i el bipartidisme dinàstic àmpliament superat a Catalunya, el reformisme de Melquíades Álvarez i el Partit Radical de Lerroux.

La historiografia espanyola, en general, ha dedicat una atenció específica a aquest fil conductor: el de la dreta i els centres republicans allunyats de vel·leïtats federalistes, atents a les conveniències d'un ordre social que volien reformat però sense trasbalsos radicals, sense alteracions dramàtiques, sense un protagonisme central del que aleshores se'n deia el "cuarto estado"³¹. La figura de Castelar, com a cap de la deriva possibilista, ha estat analitzada, entre d'altres, per Jorge Vilches³², mentre que pel que fa al cas específicament català, cal fer notar el treball d'Àngel Duarte³³. Ni tot era esquerra social, ni tot era federalisme en el camp de la democràcia republicana. Per la seva

---

³⁰ GÓMEZ CHAIX, P. Ruiz Zorrilla. *El ciudadano ejemplar*, p.93 i ss., espasa-Calpe, Madrid, 1934, aporta un fragment de la crida de Zorrilla per dirigir un alçament.

³¹ Autors com Manuel Suárez Cortina han excel·lit en aquesta línia de treball. De 1986 data el seu treball seminal SUÁREZ CORTINA, M. *El reformismo en España: republicanos y reformistas bajo la monarquía de Alfonso XIII*, Siglo XXI, Madrid, 1986. D'aleshores ençà ha anat publicant treballs tant sobre el reformisme com sobre la incidència de l'institucionalisme segregat per la ILE en aquest espai republicà. Per posar un parell d'exemples, podem citar SUÁREZ CORTINA, M. *El Gorro frígido: liberalismo, democracia y republicanismo en la Restauración*, Biblioteca Nueva: Sociedad Menéndez Pelayo, Madrid, 2000 o la funció d'editor desplegada en el volum SUÁREZ CORTINA, M. *Libertad, armonía y tolerancia: la cultura institucionalista en la España contemporánea*, Tecnos, Madrid, 2011.

³² VILCHES, J. *La Patria y la República*, Biblioteca Nueva, Madrid, 2001.

³³ DUARTE, À. "Los posibilismos republicanos y la vida política en la Cataluña de los primeros años de la Restauración" a CHUST, M. I PIQUERAS, J.A. *Republicanos y repúblicas en España*, Siglo XXI, Madrid, pp.185-205, 1996.

banda, un gran interès en els darrers temps ha despertat la figura del revolucionari per excel·lència, Manuel Ruiz Zorrilla; vegi's, com a exemple, el treball de Jordi Canal³⁴.

A Catalunya, l'opció més popular fou la de Pi i el federalisme piista. Des de la defensa de l'individu i la societat civil, i amb sinèrgies amb aquells que pretenien una alternativa popular a l'Estat burgès i amb els regionalismes resistents enfront l'Estat unitari, intentaria anar acotant progressivament la concepció d'Estat i del poder central. Paral·lelament, el seu obrerisme i els seus contactes amb l'anarquisme, l'anarcosindicalisme i el socialisme, en completaven el seu discurs socialitzant. L'aposta per l'interclassisme en la política i en la revolució social, enfront de l'afavoriment d'una revolució liderada per la classe mitja, vassalla de l'aristocràcia, fou el pal de paller en la seva estratègia de captació d'adeptes³⁵. El federalisme no només pretenia un canvi de govern, sinó també un canvi en la concepció d'Estat i de societat, i la revolució n'era el seu principal estol³⁶. No obstant, malgrat que el federalisme tingué una penetració popular com mai, políticament no varen ser capaços d'enderrocar el règim de la Restauració, atès que l'enderrocament socialment revolucionari no fou secundat per les altres famílies republicanes³⁷.

No som, per tant, davant d'un únic i lineal procés d'afirmació nacionalista del republicanisme català, atès que aquesta "nacionalització" era diversa en tant que també es desenvolupava des d'altres sectors polítics catalans, però també des del propi procés d'afirmació nacional espanyol³⁸. Certament, la classe política catalana del XIX que es

---

³⁴ CANAL, J. "Manuel Ruiz Zorrilla (1833-1895): de hombre de Estado a conspirador compulsivo" dins BURDIEL, I. I PÉREZ LEDESMA, M. *Liberales, agitadores y conspiradores: biografías heterodoxas del siglo XIX*, 2000.

³⁵ La continuada presència de l'argumentació històrica de Pi en les obres on exposava el seu pensament polític i filosòfic, com per exemple *Las Nacionalidades* (1877), i la influència que exercí no només sobre el federalisme, sinó també en altres sectors republicans, constaten la seva talla com a pensador polític. Una síntesi de la seva obra la trobem a *Diccionario d'Historiografia catalana*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2003.

³⁶ Per aprofundir sobre aquesta concepció, "La revolución actual y la revolución democrática", *La Discusión*, Madrid, 1864, a TRIAS VEJARANO, J. *PI Y MARGALL: Pensamiento social, selección y estudio preliminar*, p. 195-202, Ciencia Nueva, Madrid, 1968.

³⁷ A fi d'oferir una visió general del pensament teòric i polític pimargallià: VERA i GONZÁLEZ, E. *Pi y Margall y la política contemporánea*, 2 vol., Plaza&Janés, Barcelona, 1986. Després vingueren les necrològiques de PUJOLÀ i VALLÈS, F. *Francisco Pi y Margall*, Barcelona, 1902 i VALLÈS i RIBOT, J.M. *Memòria biogràfica de Francisco Pi y Margall, llegida en la solemne sessió que tingué lloc al saló de Cent de la Casa Consistorial*, Barcelona, 1910 i molts d'altres; JUTGLAR BERNAUS, A. *Pi y Margall y el federalismo español*, 2 vol., Taurus, Madrid, 1975-1976; MOLAS, I. "Francesc Pi i Margall: democràcia i federalisme" a BALCELLS, A. *El pensament polític català. Del segle XVIII a mitjan segle XX*, 1982, Ed.62, Barcelona; COLOMER, L. *Catalunya i el federalisme*, Eumo, Vic, 1991.

³⁸ Per tal d'afrontar un breu repàs de la bibliografia sobre la caracterització social i política del nacionalisme català del XIX, més enllà dels clàssics dels setanta, podem recordar RIQUER, B.

decantà pel catalanisme era d'origen burgès i petit burgès³⁹, fet que portà que la majoria dels seus dirigents optessin per la versió més conservadora i n'assumissin el protagonisme i també l'hegemonia, però això no exclou l'existència d'una codificació cultural i política catalanista progressista i d'esquerres, la que en garantiria una inserció més popular⁴⁰. Val la pena observar que la federalista fou l'opció que va saber aglutinar i capitalitzar aquest moviment catalanitzador en major mesura, però també la que es mostrava més crítica amb l'Estat i la seva progressiva centralització, tant en l'acció de govern com en la seva pròpia concepció, i que per tant, historiogràficament també influí en la seva codificació teòrica, cultural i simbòlica; en aquest sentit, la historiografia liberal espanyola comptava amb republicans notoris com Pi i Margall, especialment si hom té en compte que els federalistes no posaven en qüestió el principi d'unitat nacional espanyola. No hauríem de minimitzar, però, la presència d'argumentacions semblants des d'altres famílies del republicanisme català: estem parlant del possibilisme de Roca i Roca, del progressisme zorrillista de Sol i Ortega, o de la figura de Salas i Anton⁴¹. Només cal recordar, en aquest sentit, la participació inicial gens minoritària d'alguns d'aquests elements en les primeres iniciatives almirallianes, ja fossin el Primer Congrés Catalanista o les campanyes proteccionistes i en defensa del Dret Civil català.

Com dèiem, la federalista fou l'opció republicana amb més dinamisme i inserció social a Catalunya. La xarxa d'ateneus i centres populars, així com la vida política municipalista que el federalisme imprimí en el territori i la societat catalana –i no només barcelonina-, aviat es traduí en idearis d'afirmació nacionalista i catalanista. Una part molt significativa del moviment formulà un programa polític ambiciós que integrava l'afirmació d'un nacionalisme català dins una concepció catalanista federal, especialment durant les dècades dels 80 i 90. El resultat fou que, durant la Restauració,

---

“Nacionalidades y regiones en la España Contemporánea. Reflexiones, problemas y líneas de investigación sobre los movimientos nacionalistas y regionales”, *Primer Congreso de Historia Contemporánea*, Salamanca, 1992; GABRIEL, P. “Los nacionalismos en la España contemporánea: el nacionalismo catalán”, dins *Pueblos, naciones y estados en la historia*, 1994, Eds. Universidad, Salamanca, 1994. No deixa de ser significatiu contrastar aquestes obres amb anàlisis més espanyoles, com ara CORTÁZAR, G. *Nación y estado en la España liberal*, Noesis, Madrid, 1994.

³⁹ MARFANY, J.LL. *La cultura del catalanisme. El nacionalisme català en els seus inicis*, Empúries, Barcelona, 1995. Una interpretació molt esbiaixada que identifica el catalanisme amb la burgesia, com una cultura més aviat mesocràtica, on els sectors populars no hi eren representats i aquests el veien amb un prisma més aviat caricaturitzant.

⁴⁰ LLADONOSA, M. *La construcció de la catalanitat. Evolució de la concepció d'identitat nacional a Catalunya 1860-1990*, Ed. UdLL, Lleida, 2013. Mariona Lladonosa ressegueix el moviment republicà dins del marc de pensament polític i social catalanista, observant l'ideal cívic de nació, els grans corrents ideològics de la República i el catalanisme de masses.

⁴¹ Podem veure algunes d'aquestes actituds en l'estudi, i tesi de llicenciatura, dirigida per Pere Gabriel, de DUARTE, A. *El republicanisme català...op.cit.*

el PRDF es desintegrà escindint-se'n la branca més catalanista, els quals Pich n'observa que pretenien organitzar un moviment interclassista i plural –concentrats bàsicament a Barcelona– tal i com es feia a Irlanda i Hongria⁴². Així, els federals, expulsats de la vida política oficial durant la Restauració, trobaren en el catalanisme una forma d'inserció en la vida política real. Novament, Albertí ens fa veure que els republicans catalans s'adonaven, ja des de la dècada dels 70, que la supeditació estatal era el que impedia l'establiment de la República, i en conseqüència, provocà un elevat sentiment federalista⁴³.

Reprenent el fil de la deriva catalanista d'alguns sectors del federalisme català, la ruptura d'Almirall amb Pi establí el punt d'inflexió i, historiogràficament, generà uns supòsits teleològics que menystenien el catalanisme d'aquell federalisme més oficial, o si es vol ortodox. Una primera minusvaloració d'aquest catalanisme venia dels sectors conservadors coetanis i de la mà de Lluís Duran i Ventosa o Prat de la Riba, fet que fou posat en qüestió posteriorment per Vejarano, González Casanova i Figueres, i que, ja als nostres dies, Gabriel ho detallà notablement posant l'accent en la figura de Vallès i Ribot⁴⁴. Paral·lelament, i durant la mateixa època que els anteriors, Castellanos també ens en fa una interpretació desgranant com *L'Avenç* recollia explícitament la tradició republicana federal intentant d'establir les bases ideològiques d'un nacionalisme esquerrà i radical –ja a partir del 1892-1893-⁴⁵. Aquest trencament, la complexitat del qual té arrels doctrinals però també a nivell orgànic, tenia com a eix vertebrador les relacions amb Madrid: en contraposició al pactisme amb Madrid i l'acceptació de l'accidentalitat del règim proposats per Pi, Almirall i els anomenats federals “purs” –

---

⁴² Dins la gènesi de la seva àmplia obra, dedicada sobretot a Valentí Almirall, farem referència a PICH i MITJANA, J. *Valentí Almirall i el federalisme intransigent*, Afers, Barcelona, 2006.

⁴³ L'elevat sentiment federalista i la creixent desconfiança vers el republicanisme espanyol es donà paral·lelament al naixement del PRDF; moment també de reorganització republicana i de l'aparició d'Almirall en l'escena política catalana. ALBERTÍ, S. *El republicanisme català... op.cit.*, p.29

⁴⁴ En el primer cas, podem revisar DURAN I VENTOSA, L. *Regionalisme... op.cit.*; PRAT DE LA RIBA, E. *La nacionalitat catalana*, Barcelona, 1906. Els arguments que ho relativitzen els podem veure en TRIAS VEJARANO, J. *Almirall y los orígenes... op.cit.* i FIGUERES, J.M. *Valentí Almirall forjador del catalanisme polític*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1990; GONZÁLEZ CASANOVA, J.A. *Federalisme i autonomia...op.cit.* L'obra que resulta cabdal per donar sentit a l'argument és la de GABRIEL, P. *El catalanisme i la cultura federal... op.cit.*, on la figura de Vallès i Ribot, oblidat sovint per la historiografia catalana, és molt tinguda en compte com a element catalanitzant dins l'ala oficial del partit. Altrament, també caldria consultar AAVV. *El catalanisme d'esquerres*, pp.31-82, Cercle d'Estudis Històrics i Socials (Quaderns del Cercle, 13), Girona, 1997.

⁴⁵ CASTELLANOS, J. *Modernisme i nacionalisme*, Història de la literatura Catalana, vol. VIII: "El Modernisme" [Amb altres autors. Dir.: J.Molas], Ariel, Barcelona, 1986.

igual que Vallès- des d'un particularisme català esperonat per l'idiomatisme⁴⁶, rebutjaven obertament qualsevol reconeixement i relació amb la capital de l'Estat fins al punt de defensar una identitat i una entitat política, territorial i econòmica pròpiament catalanes, o fins i tot un Estat Català.

Almirall defensava un republicanisme que, segons Albertí, pretenia impulsar un regeneracionisme estatal des de Catalunya i des del catalanisme, però també des de l'autonomisme⁴⁷. La figura de Josep Narcís Roca i Farreras fou, en aquesta direcció, una peça important dins del republicanisme catalanista. Llorens ens aporta una aproximació sobre el que va significar, sobretot pel que fa a les seves formulacions teòriques marcadament catalanistes i nacionalistes, ja durant el Sexenni⁴⁸. Farreras defensava que l'autèntica tradició de Catalunya que recollia el catalanisme era la continuïtat de la voluntat d'autogovern i reforma social i, per tant, la defensa d'un Estat Català. A partir de la Restauració però, va haver d'imposar canvis en els seus plantejaments sense oblidar mai l'essència i la rotunditat de la seva catalanitat. La ruptura de Pi amb Almirall, com dèiem, esperonà aquest últim a crear el Centre Català (1882) en una estratègia d'acostament dels federal-catalanistes –en expressió deguda a Termes i a Josep Pich i Mitjana- amb els catalanistes literaris de *La Renaixença*, la qual serviria per fundar una associació apolítica que actués de plataforma de pressió social i d'activisme econòmicocultural⁴⁹.

En els moments àlgids en què Rovira i Virgili construï la seva narració sobre el passat i el present del nacionalisme, l'autor tarragoní va situar Almirall com el representant i la personificació del sorgiment primer del catalanisme polític que acabaria liderant Prat de la Riba, però amb la diferència que la tesi almiralliana evidencia que el catalanisme és

---

⁴⁶ És el moment quan el PRDF, liderat per Pi, aposta pel federalisme com a pal de paller per estendre'l a la resta de l'estat. Almirall, però se'n desmarcà buscant solucions autònomes, tal i com ens recorda ALBERTÍ, S. *El republicanisme català... op.cit.*, p.58. Així mateix, la importància que la llengua catalana tenia pels federalcatalanistes queda palesa a GABRIEL, P. *El catalanisme i la cultura federal... op.cit.* p. 81. Tota la producció posterior ha vingut a reblar el clau, en aquest punt, de l'esquema formulat per Albertí.

⁴⁷ ALBERTÍ, S. *El republicanisme català... op.cit.*, p. 120.

⁴⁸ Malgrat no haver-hi un ampli estudi sobre Farreras, a banda de l'obra de CUCURULL, F. *Panoràmica del nacionalisme català*, 1975, Edicions catalanes de París (antologia de pensament polític català, en 6 volums, publicada a l'exili, on posa en dubte el cicle lineal d'aquesta evolució del republicanisme català, podem consultar LLORENS, J. en l'"Estudi Preliminar a J.N. Roca i Farreras", *El catalanisme progressiu*, La Magrana, Barcelona, 1983 i també i sobretot, STRUBELL, T. *Josep Roca i Farreras i l'origen del nacionalisme d'esqueres*, El set-ciències, Arenys de Mar, 2000.

⁴⁹ Una bona síntesi dels fets la trobem a TERMES, J. *Història del catalanisme fins al 1923*, Pòrtic, Barcelona, p.158, 2000.

d'arrel progressista⁵⁰; aquesta anàlisi històrica del catalanisme de l'autor de la *Història nacional de Catalunya* és potser molt lineal, situant-ne el seu naixement en el provincialisme, passant pel regionalisme i acabant amb el nacionalisme⁵¹, és per això que Termes, igual que Gabriel, Molas o González Casanova, així com més endavant, Pere Anguera i Nolla –com hem observat o observarem– en fan una relectura reivindicant l'existència d'un discurs nacional català d'origen popular i democràtic, i constatant així que el catalanisme fou un moviment complex i heterogeni⁵². Sens dubte, la figura d'Almirall, i per extensió el seu rotatiu de referència, a saber: *Diari Català*, actuaren de frontissa en el ple assoliment d'un catalanisme polític decididament actiu, i tal vegada és per això que existeix una àmplia bibliografia al respecte⁵³. En primera instància, Rovira i Virgili considerà que la publicació del *Diari Català* accelerà el procés de catalanització política d'Almirall, qui, com ja hem dit, utilitzava una terminologia que fluctuava entre el provincialisme i el regionalisme, però amb un discurs de fons nacionalista⁵⁴. Però, prenent novament la tesi de Gabriel, no podem oblidar que la importància del catalanisme pels federals més ortodoxes continuà sent central –que no majoritari– tant per la seva condició d'element d'afirmació doctrinal, com de mecanisme d'inserció en la vida política –en uns moments en què altres canals de connexió, com els partits tradicionals, estaven estroncats–, i Vallès en fou el catalitzador⁵⁵. La figura de Vallès, més enllà del que representà pel PRDF i el federalisme català, també fou important per la seva aportació teòrica sobre el concepte

---

⁵⁰ En l'entrevista mantinguda amb Enric Pujol, quedà clar que cal tenir present que cada pensador de l'època tria unes coses i en descarta unes altres, i en el pensament viu, quan s'agafa un autor, se'n destria aquells aspectes que més t'interessen i et semblen més vigents en el moment que estudies, en aquest cas sobre republicanisme, per així establir un referent que cal reelaborar i que serà tingut en compte per a les generacions posteriors dins la mateixa línia de continuïtat ideològica.

⁵¹ No és moment de desgranar l'extensa obra historiogràfica de Rovira i Virgili per abordar-ne la temàtica en qüestió. Altrament, podríem destacar-ne alguns com *Debats sobre el catalanisme* (1915), *Nacionalisme i federalisme* (1917), o potser la més directament relacionada, com és la biografia sobre *Valentí Almirall* (1936).

⁵² TERMES, J. *Història del catalanisme... op.cit.*; GABRIEL, P. *El catalanisme i la cultura federal... op.cit.*; MOLAS, I. *Valentí Almirall y los orígenes del Catalanismo Político*, en “Cuatro Estudios De Historia De Cataluña, Siglos XIX y XX”, pp. 75-103; GONZÁLEZ CASANOVA, J.A. *Federalisme i autonomia...op.cit.*, d'on se'n desprèn que els orígens del catalanisme polític prové de les mobilitzacions generades pel Memorial de Greuges de 1885 i de la fundació del Centre Català liderat per Almirall.

⁵³ Josep Termes observa com el rotatiu d'Almirall s'emmirallava en el model suís, ja que combinava diversitat, llibertat i un sistema plenament democràtic en un estat confederal. Altres models a seguir foren Irlanda i Àustria-Hongria. TERMES, J. *Història del catalanisme... op.cit.* p.316.

⁵⁴ A fi d'oferir una síntesi de l'extensa quantitat d'obres existents, potser valdria la pena consultar ROVIRA i VIRGILI, A. *Valentí Almirall* (1936); TRIAS VEJARANO, J. *Almirall y los orígenes...op.cit.*; FIGUERES, J.M. *Valentí Almirall forjador... op.cit.*; PICH i MITJANA, J. *Almirall i el Diari Català (1879-1881): l'inici del projecte politicoideològic del catalanisme progressista*, Eumo Vic, 2003.

⁵⁵ GABRIEL, P. “El catalanisme federal: Josep Maria Vallès i Ribot” en *El catalanisme i la cultura federal... op.cit.* p.69.

de ciutadania. A parer de Gabriel, Vallès defensà, a les darreries de la dècada dels 80, la consideració de ciutadania catalana, a la vegada que criticava l'obligatorietat de la ciutadania castellana⁵⁶.

Moliné i Brasés, en primera persona, i més tard Garriga i Massó, en expliquen com l'oposició a l'Exposició Universal de 1888 per part del Centre Català inicià la davallada que provocà la seva dissolució i posterior integració a la Unió Catalanista el 1894⁵⁷. Aquesta mateixa problemàtica, vista pels historiadors en posterioritat, com en el cas de Marfany, en una visió crítica i revisionista del catalanisme veiem com recalca com aquesta integració arrossegà fins i tot alguns professionals d'adscripció republicana com Jaume Carner, ja el 1898-1899⁵⁸ Termes ens fa adonar del conflicte que generà la constitució de la Lliga de Catalunya amb Almirall, doncs si bé aquest considerava el catalanisme polític, impulsat des del Centre Català, com un moviment transversal, la nova directiva no s'avenia a aquesta transversalitat⁵⁹. Però, per altre cantó, la tesi de Coll observa com la creació del Foment Catalanista, el 1891, responia a la voluntat de difondre el catalanisme entre els sectors populars, a la vegada que també constata la cautela dels directius de *La Veu de Catalunya* davant la presència de personalitats republicanes com Carner, Sunyol o els germans Calvet dins l'accionariat⁶⁰.

A partir d'aquí, el projecte de configuració d'un partit, federal i garant del catalanisme popular, aglutinador de masses i de vocació obrerista, anà a càrrec de Vallès i Ribot⁶¹. Gabriel ens fa adonar com, anteriorment, les discussions del Primer Congrés Catalanista de 1880 –un fòrum d'incidència política organitzat en uns moments de reorganització i certa marginalitat de l'esquerra, i que suposà el primer intent clar d'aglutinació de les diferents tendències catalanistes- comportaren que els federal-catalanistes impulsessin un catalanisme plenament esquerrà i proper a les tesis de Pi i el PRDF, no obstant, el projecte fracassà i l'apropament dels almirallians amb el moviment de la *Renaixença*

---

⁵⁶ GABRIEL, P. *El catalanisme i la cultura federal... op.cit.* p. 96.

⁵⁷ MOLINÉ i BRASÉS, E. *Resum sintètic de la història del catalanisme*, Barcelona, 1907; GARRIGA i MASSÓ, J. *Memòries d'un liberal catalanista: 1871-1939. Joan Garriga i Massó*, Ed.62, Barcelona, 1987. En aquest sentit, també és interessant observar com molts sectors federal-catalanistes, a través del Centre Català, passaren a formar part de la Lliga de Catalunya (1888), per la qual cosa és imprescindible consultar ROCA i FARRERAS, N. *El catalanisme progressiu*, La Magrana, Barcelona, 1983; LLORENS i VILA, J. *La Lliga de Catalunya i el Centre Escolar Catalanista. Dues associacions del primer catalanisme*, Dalmau, Barcelona, 1996.

⁵⁸ MARFANY, J.L.L. *La cultura del catalanisme...op.cit.*

⁵⁹ TERMES, J. *Història del catalanisme... op.cit.* p. 278.

⁶⁰ COLL, J. *Narcís Verdaguer i Callís 1862-1918, i el catalanisme possibilista*, PAM, Barcelona, 1998.

⁶¹ GABRIEL, P. "La difícil construcció d'un partit: el PRDF de Catalunya el 1883", en *El catalanisme i la cultura federl... op.cit.* p. 148.

acabaria polititzant el moviment cultural⁶². La posterior reedició del Congrés Catalanista (1883), tal i com observa Illa⁶³, denota la incapacitat d'arribar a un acord que possibilités la unió de les forces catalanistes, i que altrament comptà encara amb la presència de molts federalistes. Gabriel ens fa veure com, en conseqüència, els principals teòrics federal-catalanistes (Vallès, Roure, Laporta o Lluhí) es van haver d'anar diferenciant d'aquell catalanisme més "exclusivista" de la *Renaixença*⁶⁴. La voluntat per part d'aquests d'optar per un possibilisme operatiu i, per tant, d'actuar en el marc polític estatal era clara, i això els diferenciava dels "exclusivistes": unitarisme i municipalisme contra regionalisme i exclusivisme. El resultat de tot plegat fou la ja coneguda Unió Republicana de 1893, amb un programa federal elaborat per Pi –el desideràtum d'un esquerranisme republicà i clar exponent de l'ideari federalista més coherent i ambiciós dins del republicanisme– i amb un Vallès totalment donat al coalicionisme en el qual hi trobava la seva raó de ser si no es volia renunciar a l'alta política, i més endavant l'apropament amb la Segona Internacional, fet que confirmava la concòrdia amb el discurs socialdemòcrata.

L'esperit catalanitzador impulsat des del federalisme durant la dècada dels 80 també s'inclogué en el món literari i en l'educatiu mitjançant l'organització de certàmens literaris i l'adquisició de llibres en català. Com hem vist, l'acostament al moviment de la *Renaixença* n'és l'exemple més clarificador. Termes –seguint l'estela de les aportacions de Francisco María Tubino–, o Rovira i Virgili en el seu temps, fins i tot destaquen que un dels grups fundadors de la *Renaixença* era progressista⁶⁵. Gabriel identifica en les moltes referències iconogràfiques a un passat històric català enyorat, que els federalistes plasmaven en molts edificis i altres elements artístics, com l'origen de la nació catalana, fet que denota el lligam entre el federalisme i el Romanticisme en el camp cultural i també científic⁶⁶. I no només això, sinó que, de la mà de Vallès, com

---

⁶² GABRIEL, P. a l'epígraf *Almirall, els federals i els congressos catalanistes del 1880 i 1883*, de l'article "Catalanisme i republicanisme del vuit-cents", 1997.

⁶³ ILLA, C. *El Segon Congrés Catalanista. Un congrés inacabat*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1983. Té sentit revisar l'obra de JUNYENT, J. *De la gran dignitat de l'acostament entre Jaume Collell i Valentí Almirall en 1882-1885*, Revista de Teologia Catalana XVII, 1992, doncs se'n desprèn la voluntat de convergència i transversalitat de tot l'espectre catalanista.

⁶⁴ GABRIEL, P. *El catalanisme i la cultura federal... op.cit.* p. 84.

⁶⁵ TERMES, J. *Història del catalanisme... op.cit.* p. 154; TUBINO, F. *Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*, 1880. No podríem passar per alt el text d'Almirall *Escritos Catalanistas* (1878), on veu la necessitat de fer arribar el moviment de la *Renaixença* a les classes obreres.

⁶⁶ GABRIEL, P. *El catalanisme i la cultura federal... op.cit.* p. 54.

ens torna a fer veure el mateix Gabriel⁶⁷, el programa federal havia de quedar completat amb la incorporació de la distinció entre nació i estat, i la formulació de Catalunya com una nació explícitament i amb un sentit modern, fins i tot abans que l'espanyola.

Un altre element a tenir en compte és el concepte de pàtria, i de pàtries, que el republicans catalans tenien. La historiografia catalana conservadora de principis del XX parla d'un Pi aliè a la realitat de les nacions i en especial la nació catalana, fet que donaria resposta a la seva ruptura amb Almirall. Tot i que la "qüestió nacional" no fou l'element nuclear del pensament pimargallià, Gabriel ens descriu com aquest pensament mai es va deixar arrossegar pel nacionalisme espanyol, tancat i exclouent⁶⁸. Pi considerava que l'Estat espanyol no havia pogut homogeneïtzar les diverses realitats "regionals" històriques, la qual cosa explica que els diferents federalistes d'altres llocs de la península estiguessin a la base dels moviments regionalistes durant els anys 80 del segle XIX: vegem l'exemple d'Alomar i el seu nacionalisme vinculat al socialisme⁶⁹.

L'aturada de l'empenta del federalisme es donà a la dècada dels 90, fruit sobretot del retraïment i l'abstencionisme incipient⁷⁰, de la situació política general, de l'empenta política i l'hegemonia de la visió conservadora al front del catalanisme i de la incapacitat de fer front al règim amb prou capacitat operativa. Fou a partir d'aleshores que el federalisme, liderat per Vallès i sense acabar d'abandonar el discurs catalanista però amb el grup de *La Avanzada* de Lluhí pare fent de contrapès, potencià el seu discurs més municipalista, progressista, individualista i més obertament obrerista⁷¹. Un moviment, que si bé fins al darrer quart del segle XIX trobava la seva resposta política en el federalisme, s'anava identificant en un anarquisme incipient, però que a la vegada, no acabà d'abandonar mai les conviccions catalanistes fins a tombant de segle⁷². Com

---

⁶⁷ GABRIEL, P. *El catalanisme i la cultura federal... op.cit.* p. 48.

⁶⁸ GABRIEL, P. "El regionalisme i les pàtries" en *El catalanisme i la cultura federal... op.cit.* p. 137.

⁶⁹ MIR, G. "Gabriel Alomar i Nacionalisme i escola mallorquina", *Randa*, 6, p.174-181, 1977; MOLAS, I. "El liberalisme democràtic de Gabriel Alomar", *Recerques*, 23, p.91-111, 1990.

⁷⁰ ALBERTÍ, S. *El republicanisme català... op.cit.*, p.77, deixa palesa la problemàtica que suposava l'abstencionisme per tirar endavant els programes republicans, sobretot a l'interior de Catalunya i en una època on el sufragi universal encara era vigent.

⁷¹ El principal punt d'encontre entre municipalistes i catalanistes fou el caràcter d'entitat social més natural, immediat i bàsic, i.e. municipi/regió-nació. GABRIEL, P. *El catalanisme i la cultura federal... op.cit.* p.104.

⁷² Per veure una anàlisi del pas d'aquest anarquisme inicial procatalanista a un de caire més radical cap al tombant de segle, el document sonor de GABRIEL, P. *Anarquisme i Catalanisme* (1986), o bé, a ABELLÓ, T. *El moviment anarquista (1874-1914): entre el catalanisme i l'internacionalisme*, Afers nº 13, 1992. Un exemple de com les publicacions de caràcter nacionalista dels sectors obrers, com ho feren des de *La Federación* o *El Productor*, passaren a ser tractats de forma marginal el podem trobar al

hem dit, la presència d'ambdós catalanismes –a saber: conservador i democràtic– provocà períodes de tensió durant el darrer quart del segle XIX, i és en aquest sentit que Gabriel fa adonar-nos que es podria diferenciar dos períodes hegemònics d'aquest catalanisme: els darrers anys dels 80 i inicis del 90, amb clara hegemonia esquerrana del catalanisme i una segona fase, després de les bases de Manresa de 1892, on s'imposà una determinada formulació del catalanisme molt deutora de la tradició conservadora i catòlica⁷³. És precisament durant aquest darrer període que els federals no van saber donar una sortida política al seu argumentari democràtic, obrer i catalanista, i sempre acabaven essent instrumentalitzats pels conservadors. Tal i com ens fa veure Gabriel, el federalisme catalanista no fou un moviment polític depurat teòricament ni perfectament codificat i coherent: el triple nivell d'anàlisi per caracteritzar el federalisme català (*La Avanzada*-Vallès-Roca) evidencia que tan aviat reclamaven la nacionalitat catalana com defensaven un unitarisme contrari a qualsevol vell-leïtat separatista, fet que els atorgava la condició de corrent allunyada de l'ortodòxia federalista i que, ben aviat, sobretot a partir de 1892, feu sorgir veus contràries provinents de la facció més esquerrana i extrema (*La Avanzada*) vers aquest catalanisme liderat per Vallès i, de retruc, al separatisme de Roca i Farreras⁷⁴.

La crisi colonial de 1898 posà de manifest els tres exponents de l'activitat col·lectiva catalana que tenien per objectiu comú una mateixa inquietud: donar per acabat el règim de la Restauració i cercar una sortida a aquest col·lapse des de la singularitat de la vida política catalana. Per una banda, els anarquistes amb l'antipoliticisme, els republicans per l'anticolonialisme i la creació de partits de masses que neutralitzessin les elits en què es basava el caciquisme i combatessin l'indiferentisme electoral, i finalment, els hereus de la *Renaixença*, articulant un model d'Espanya on encabir-hi la identitat catalana. Aquest panorama de les forces polítiques catalanes implicà un reajustament ideològic-estratègic que condicionà els inicis del segle XX, sobretot pel que fa a les sintonies i complicitats dels tres mons i les futures unions que se'n derivaren.

---

document de 1984 d'OLIVÉ, E. *La Renaixença vista per anarquistes i obreristes : 1868-1895*, Col·loqui Internacional Renaixença, Curial, Barcelona, 1984.

⁷³ GABRIEL, P. *El catalanisme i la cultura federal... op.cit.* p. 60. En aquest sentit, Gabriel rebutja la tesi que afirma que, a partir de la ruptura d'Almirall, la influència del republicanisme sobre el catalanisme s'anul·là en gran mesura, tot i els fracassats intents d'apropament de Vallès. Veiem, per tant, la importància de Vallès en la construcció ideològica i doctrinal del federalisme catalanista i les seves prerrogatives, així com les línies polítiques a seguir.

⁷⁴ Dels estudis fets sobre el federalisme catalanista finisecular, destacaríem els de Gabriel. En aquest cas, la reflexió prové del seu llibre GABRIEL, P. *El catalanisme i la cultura federal... op.cit.* p. 104.

3.El desencís amb l'Estat. Les primeres unions dels republicans catalanistes fins el 1923. Les problemàtiques socials.

La revitalització de la política de masses finisecular es traduí, ja durant els primers anys del segle XX, no només amb la superació de l'arcaic i anquilosat vuitcentisme polític federalista i la seva modernització, així com de la polarització entre el lerrouxisme i el regionalisme de la Lliga al sí del sistema de partits, sinó també amb l'adveniment d'un nou sistema polític on l'electoralisme i el parlamentarisme requeriria una classe política més professionalitzada⁷⁵. És en aquest context que cal emmarcar el paper del catalanisme d'esquerres, en cada una de les etiquetes i sobrenoms que adquirí en les seves respectives unions i desunions, com a cultura i força política republicana que tingué presència fins el 1923, hereva del federalisme del vuit-cents i desenvolupadora d'un republicanisme plenament popular que es podria qualificar també de noucentista, abraçadora de la versió més socialdemòcrata del socialisme liberal, però també municipalista com a espai de presència, i nacionalista com a adscripció ideològica i territorial. Més enllà de les aportacions coetànies de Rovira i Virgili, Carner o Lluhí, les diferents anàlisis historiogràfiques sorgides durant la dècada dels 70 i 80 –Albertí, Culla, Gabriel, González, Goula, Molas, Termes, Trias, etc.- coincideixen, en gran mesura, en la interpretació dels fets i de les realitats evidents, i no serà fins a finals dels 90 i principis del 2000 que apareixeran nous estudis –Izquierdo, Rubí, Ferré-, que, amb la voluntat evident de completar els anteriors, aborden la temàtica amb més transversalitat, des d'un major àmbit territorial i amb major especificitat, plantejant noves hipòtesis des de la història social i cultural de la política del republicanisme. A continuació intentarem fer-ne una aproximació.

El primer acostament explícit de les forces catalanistes es donà en el tancament de caixes del juliol de 1899. Aquest fet, que comptà amb el suport de la majoria de forces republicanes, denota el revulsiu de consciència cívica catalana i constata, a parer d'Albertí, el festeig dels republicans vers el catalanisme i els dubtes entorn l'ideari

---

⁷⁵ Una síntesi del pas de l'hegemonia política d'arrel popular des del federalisme finisecular a altres opcions d'arrel democràtica i progressista, ja entrats al segle XX, el podem trobar a GABRIEL, P. *Els orígens del republicanisme nacionalista. El Centre Nacionalista Republicà a Catalunya. (1906-1910)*, CHCC, Barcelona, p.51, 2009.

pimargallia⁷⁶. En aquest procés, i de forma col·lateral, també observem com un grup de joves republicans passaren a formar part del Centre Nacional Català aportant-hi els posicionaments més democràtics i liberals⁷⁷. Paral·lelament però, dins del federalisme català més ortodox –els del PRDF, per entendre’ns– també s’erigien veus que reclamaven l’abandonament del teoricisme abstracte de Pi i la connexió explícita amb el reaccionarisme representat per la Fusión Republicana i la nova Unión Republicana de 1900⁷⁸.

Anem per parts. Tot i que, en origen, el CNC no era una organització política, amb el temps s’anà configurant una deriva que apostava per una grau de politització que permetés assolir la quimera d’un reformisme prou eficaç com per treure el màxim profit de les possibilitats legals que oferia el sistema: una solució el màxim de pragmàtica. Una mena de pal de paller d’un moviment més ampli que fes convergir des dels més convençuts catalanistes fins als més anticentralistes o, també, autonomistes⁷⁹. Per altra banda, i reprenent Gabriel, s’observa com a les acaballes del segle XIX el catalanisme assolí una popularització molt important, la qual cosa provocà un interès molt gran per la història de Catalunya –fet que la historiografia espanyola més nacionalista s’encarregaria de versionar– i que es traslladà al camp cultural mitjançant els Jocs Florals, dels quals els federal-catalanistes en foren directament partícips. Observem per tant, com el grau d’implicació dels elements republicans i catalanistes es feia extensible, tant a nivell polític, com cultural. I finalment, la definitiva translació al camp de la política es donà al sí de la Lliga Regionalista –tot i no ser objecte d’estudi en aquest treball, però que n’està directament relacionat, l’heterogeneïtat del grup de la Lliga Regionalista també comptava amb dirigents provinents del camp republicà, tal i com observa Albertí⁸⁰– amb el convenciment que la via electoral, en vistes a les properes eleccions legislatives de 1901, era l’únic camí ferm a seguir si es volia assegurar l’èxit

---

⁷⁶ ALBERTÍ, S. *El republicanisme català... op.cit* p.131. Observem els nous quadres federalistes catalans amb noms com: Vallès, Laporta, Tona o Lluhí.

⁷⁷ Una bona síntesi del procés de formació del CNC i l’anàlisi del seu sector més esquerrà el trobem a IZQUIERDO, S. i RUBÍ, G. *Els orígens del republicanisme nacionalista. El Centre Nacionalista Republicà a Catalunya (1906-1910)*, CHCC, Barcelona, 2009.

⁷⁸ En ALBERTÍ, S. *El republicanisme català... op.cit* p.145 observem com aquest tipus d’acords desmenteixen la suposada desunió que existia entre les diferents famílies republicanes i constaten la recuperació del moviment republicà en general a Catalunya, i també a Espanya.

⁷⁹ La voluntat d’aplegar esforços i de fer possible la militància de gent no tan marcadament catalanista es recull en l’estudi de MOLAS, I. *Lliga Catalana. Un estudi...op.cit*.

⁸⁰ ALBERTÍ, S. *El republicanisme català... op.cit* p.167.

del catalanisme unitari, i que així fou⁸¹. Unes eleccions que foren cabdals perquè, com detallava Albertí i posteriorment Izquierdo i Rubí⁸², foren les primeres en què els partits dinàstics perderen el control electoral sobre Barcelona –tot i la persistència fora de la capital–, gràcies sobretot a la regeneració de l'opinió pública⁸³ i de la mà del republicanisme⁸⁴ i del propi catalanisme, els quals patiren una gran revitalització. Amb paraules de Claudi Ametlla “gràcies a aquesta gran conquesta pogué venir la renovació política del país” i el naixement d'un nou sistema de partits⁸⁵.

La uniformitat de criteris al sí de la Lliga Regionalista condicionaren, en gran manera, la seva actuació política. La condició de partit polític que defensava els interessos d'una classe o moviment interclassista i la diversitat de tendències comportà feblesa política davant dels republicans unionistes, sobretot per la manca d'esforços a l'hora de captar el sufragi obrer i per l'acostament explícit amb els nuclis catòlics i empresarials. Tot plegat originà un seguit de crisis internes que, arribats al 1903 i des de l'ala més esquerrana, començaven a veure's com a insostenibles, sobretot d'ençà de la conflictiva visita del jove rei Alfons XIII a Barcelona i la disparitat de posicionaments envers la seva recepció⁸⁶. Amb aquest argument, el sector republicà considerava l'acció com un acte d'afirmació monàrquica que sobrepassava l'accidentalitat pactada i, en conseqüència, s'obria, ara sí, el plantejament d'una escissió que generaria una nova força catalanista i republicana, propera, idealment, a la massa obrera, la qual sempre havia sentit hostilitat pel catalanisme⁸⁷. Estem parlant del Centre Nacionalista Republicà, amb el seu portaveu, *El Poble Català*, que esdevindria el vertebrador del

---

⁸¹ Tot el procés de formació del partit el podem trobar a RIQUER, B. *Lliga Regionalista: la burgesia catalana... op.cit.*

⁸² ALBERTÍ, S. *El republicanisme català... op.cit.* p.153 i IZQUIERDO, S. I RUBÍ, G. *Els orígens del republicanisme... op.cit.* p.62, respectivament.

⁸³ Vegi's a *Ibidem...* p.62 com la campanya fou liderada pel sector més esquerrà del CNC de la mà de Carner, el qual mobilitzà l'electorat amb arguments de caràcter pragmàtic i amb consignes de tipus econòmic i anticacisquista. Val a dir que acceptaven la monàrquica com a forma de govern accidentalista.

⁸⁴ *Ibidem...* p.63, denota el contingut ideològic anticlerical i antimonàrquic, així com la necessitat d'acció revolucionària per assolir la transformació social del republicanisme català, en aquest cas l'unionista.

⁸⁵ AMETLLA, C. *Memòries polítiques (1890-1917)*, p.124-125, Pòrtic, Barcelona, 1963.

⁸⁶ Una àmplia visió dels fets, així com la nota de protesta dels regidors contraris a la recepció del rei, es pot veure a RIQUER, B. *Lliga Regionalista...op.cit.*, així com un testimoni de primera mà CARNER, J. “En Suñol polític” *Butlletí de l'Ateneu Barcelonès*, p.50-78, any I, núm.2, 1915.

⁸⁷ Els estudis d'ALBERTÍ, S. *El republicanisme català... op.cit.*, TERMES, J. *Història del catalanisme... op.cit.* p.411 i MOLAS, I. *Lliga Catalana. Un estudi...op.cit.* analitzen les causes de l'escissió en la mateixa direcció. És interessant veure, en l'obra d'Albertí, com desgrana les adscripcions republicanes dels principals prohoms escindits: Sunyol, ex-possibilista, Carner ex-liberal de centre i Lluhí, es-federal. En l'estudi de ROVIRA i VIRGILI, A. *El nacionalismo catalán. Su aspecto político. Los hechos, las ideas y los hombres* p.261, Minerva, Barcelona, 1917 l'autor assenyala Sunyol com un dels artífexs i promotors de la separació. Per la seva banda, un testimoni coetani i directe el trobem a AMETLLA, C. *Memòries polítiques...op.cit.*, p.224.

partit movent-se dins un camp ideològic ampli de conjunció catalanista, republicana i modernitat (en tant que progrés ideològic i social)⁸⁸.

El republicans unionistes, per la seva banda, davant la derrota electoral de 1901 es veieren en la necessitat d'organitzar-se i decidiren convertir la coalició en un partit únic: La Unión Republicana de 1903, amb una vèrbola agressiva de Lerroux a ple rendiment i amb *La Publicidad* i a debades *El Diluvio* com a òrgans de premsa en castellà, o *La Campana de Gràcia* i *L'Esquella de la torratxa* com a rotatius catalans, potser més objectius. Albertí, en el seu estudi marcadament estasiològic a nivell barceloní però també en altres poblacions i districtes electorals, detecta que, ja a partir de 1902, apareixen unes forces que no actuen com a partit, sinó com a vincle aglutinador de forces republicanes, entre les quals els federalistes de Vallès i fins i tot Almirall, cada cop més avesats al particularisme. L'autor ens fa veure com la capital catalana arrossegava, en gran mesura, la situació republicana de tot Catalunya en un context polític estatal totalment hostil al desenvolupament republicà a tot l'Estat, la qual cosa ajuda a relativitzar l'anàlisi de la Lliga recalcant-ne la seva diversitat dreta-esquerra o monàrquics-republicans. En l'altre camp, l'unionista, el mateix Albertí identifica un nacionalisme espanyol punyent que no encaixava gens en el tarannà general dels republicans catalans, especialment els federalistes⁸⁹. Uns federalistes que, avalats per la bona gestió feta per alguns dels seus membres –Lluhí- a l'ajuntament de Barcelona, sovint prenen actituds independents respecte la direcció del Consell superior del partit⁹⁰. A Catalunya, com en d'altres contrades de l'Estat, significativament a València, la conquesta de la ciutat esdevenia fonamental per a tota mena de nous republicanismes.

Reprenent el fil del CNR, la historiografia catalana, en general, coincideix en advertir sobre el terme que es començà a aplicar a aquest col·lectiu: “nacionalistes republicans”, remarcant, especialment Albertí, la duresa expressiva a l'hora de defensar l'autonomia

---

⁸⁸ Una detallada anàlisi del portaveu dels nacionalistes republicans a la tesi de llicenciatura de GOULA, E. “El Centre Nacionalista Republicà... *op.cit* i CASTELLANOS, J. “Gabriel Alomar i el Modernisme” a ALOMAR, G. *Obras completes*, vol.II: *El futurisme. Articles d' "El Poble Català" (1904-1906)*, p.26, Moll, Palma de Mallorca, 2000. En aquest punt, Albertí explica el com, mica en mica, el periòdic s'anà guanyant el respecte dels federals de la UR: ALBERTÍ, S. *El republicanisme català... op.cit* p.206, mentre que a IZQUIERDO, S. I RUBÍ, G. *Els orígens del...op.cit*. p.88, se'n destaca el to elitista i la desconexió respecte als problemes obrers dels seus redactors.

⁸⁹ ALBERTÍ, S. *El republicanisme català... op.cit* p.171-194.

⁹⁰ Les causes d'aquest tipus d'actituds, com ara l'estructura autònoma del PRDF català, la pròpia força del sistema organitzatiu del federalisme a Catalunya o la presidència del partit a nivell estatal, sempre en mans d'un català, les podem veure en *Ibidem...* p.211.

catalana i el compromís en la qüestió del règim i l'esquerranisme genèric⁹¹. Un concepte aplicat com a síntesi d'urgència entre els republicans i els nacionalistes intransigents sortints de la Lliga i com a fet diferencial del regionalisme dels conservadors catalanistes, els quals els titllaven de repatanis, personalistes i banals⁹² –Albertí relativitza la versió esquerrana de rèplica, que vol veure en la separació un senyal de maduresa política del grup-. Termes, qui s'afanya a afirmar que el CNR no fou l'única opció catalanista d'esquerres, ni l'única que capitalitzaria tota la força de la futura esquerra catalanista, ens fa veure com s'erigia com a partit liberal en defensa de la llibertat individual i de la sobirania popular, tot i els descuits vers la classe obrera⁹³; una esquerra moderada amb poques diferències ideològiques respecte La Lliga, a ulls de Molas i González Casanova⁹⁴. A nivell intern però, a més de ser –en els seus inicis- un modest agrupament d'àmbit barceloní, el CNR també coixejava a causa de la indecisió, la manca de vocació i de compromís, i les temences dels seus líders en els moments clau i a l'hora de constituir definitivament el partit. Amb un programa que Roca i Pérez-Bastardas resumeixen en: nacionalisme, república, liberalisme, democràcia, separació de l'Església i l'Estat i reformes socials, és a dir, un programa d'esquerra moderada⁹⁵, i amb la voluntat de “catalanitzar els republicans”, tal i com afirmava Lluhí, el seu nínxol electoral quedava acotadament emmarcat en la classe mitjana i la petita burgesia. En definitiva, i per mitjà del propi Govern, un catalanisme tant o més autèntic o pur com el que ho podria ser el de la Lliga⁹⁶.

---

⁹¹ *Ibidem...* p.203. Pel que fa a la historiografia catalana que aborda aquesta temàtica, a part de les referències vistes fins ara, podríem afegir TUSELL, S. “Los nacionalistas republicanos de 1904 a 1914... *op.cit.* i sobretot, CULLA, J. *El republicanisme lerrouxista... op.cit.* qui observa com La Lliga intentà sempre destorbar el desenvolupament d'una opció catalanista republicana forta, per així utilitzar-la partidistament i monopolitzar-ne el moviment. Mentre que PLA, J. *Francesc Cambó. Materials per a una història*, Ed. 62, Barcelona, 1929 defineix el CNR com un reformisme inofensiu i un republicanisme sense pretensions.

⁹² A tall d'exemple, la posició de Cambó envers els dissidents és molt clara a CAMBÓ, F. *Cataluña y la Solidaritat*, p.21-22, Estampa Fills D. Casanovas, Barcelona, 1910.

⁹³ TERMES, J. *Història del catalanisme... op.cit.* p.415-417. Aquest descuit per la classe obrera també es recull a IZQUIERDO, S. I RUBÍ, G. *Els orígens del...op.cit.* p.90, tot i que també caldria matisar-ho amb les aportacions fetes per GOULA, E. “El Centre Nacionalista... *op.cit.* p.81, al voltant de l'aparició d'alguns centres educatius laics del CNR, oberts a la classe obrera en alguns districtes de Barcelona

⁹⁴ MOLAS, I. *Lliga Catalana. Un estudi... op.cit.* i GONZÁLEZ CASANOVA, J.A. *Federalisme i autonomia a Catalunya... op.cit.*

⁹⁵ ROCA, T. “La Unión Federal Nacionalista Republicana... *op.cit.* A PÉREZ-BASTARDAS, A. *Els republicans nacionalistes... op.cit.*

⁹⁶ Les paraules de Govern queden recollides en IZQUIERDO, S. i RUBÍ, G. *El Centre Nacionalista Republicà (1906-1910) i el catalanisme d'esquerres*, Cercles nº11, 2008.

Què succeí després? Amb els fets del *Cu-Cut!*⁹⁷ i la posterior creació de la Solidaritat Catalana⁹⁸ a principis del 1906, una nova unió dels catalanistes, en aquest cas amb la complicitat de gran part del republicanisme català, s'esdevingué, i amb ella, el procés de formació del CNR s'accelerà. Nous estudis, als ja existents sobre el CNR, aporten noves dades pel que fa al nombre d'afiliats o de votants⁹⁹, així com l'abast territorial d'implantació del partit, superant-ne el dels estudis fets fins al moment. Estic parlant, en aquest darrer cas, del recent treball d'Izquierdo i Rubí, que suposa la síntesi més directe i complerta pel que fa a l'estudi del CNR¹⁰⁰. En qualsevol cas, podem afirmar que la voluntat del nou partit polític era la de desmentir la suposada identitat entre catalanistes i reaccionaris, així com l'equiparació del republicans amb gent avalotadora i desarrelada. En definitiva, a parer d'Izquierdo i Rubí, uns tòpics que des dels quadres directius s'entestaren a distanciar-se'n per tal de conjuminar els diferents graus d'esquerranisme existents dins del partit, a saber: els vells dirigents (Sunyol o Carner) representant els liberals d'ordre amb cert conservadorisme, i els elements més joves (Alomar o Rovira i Virgili¹⁰¹), més propers al socialisme i a les qüestions obreres¹⁰². Certament, un conglomerat ideològic que trencava la dicotomia catalanisme-conservadorisme-monarquia davant l'espanyolisme-progressisme-república, i que representava un pas transcendent per al catalanisme i les seves possibilitats d'arrelament en les masses urbanes i en certs sectors proletaris.

Però, desgranem una mica els efectes de la Solidaritat Catalana, atès que ens ajudaran a entendre'n tant la seva coherència interna, amb les seves constants basculacions, com la

---

⁹⁷ Aquest episodi és analitzat amb detall a SANTOLARIA, F. *El banquet de la Victòria i els Fets del Cu-Cut! Cent anys de l'esclat catalanista del 1905*, Meteora, Barcelona, 2005.

⁹⁸ Vegeu el ja clàssic CAMPS i ARBOIX, J.M. *Història de la Solidaritat Catalana*, Destino, Barcelona, 1970 on s'analitza aquesta plataforma unitària de partits que aplegà La Lliga, la UR, els federals, els nacionalistes republicans, la Unió Catalanista i els carlins.

⁹⁹ En l'edició d' IZQUIERDO, S. I RUBÍ, G. *Els orígens del...op.cit.* es cita a NOGUER i COMET, R. *Al llarg de la meua vida*, PAM, Barcelona, 2000.

¹⁰⁰ El treball recull una anàlisi del procés d'implantació i desaparició del CNR per tot el territori català, inclosa Mallorca, amb la col·laboració d'autors com: Xavier Ferré, qui fa una aproximació pel País Valencià; Josep Sánchez i Cervelló, amb el republicanisme a les terres de l'Ebre; Josep Armengol i Segú, que tracta el CNR a la demarcació de Lleida; Manuel Moreno i Chacón, amb el CNR a les comarques gironines i Antoni Marimon i Riutort, que explica el republicanisme nacionalista a Mallorca. Un altre estudi a tenir en compte és el de GOULA, E. "El Centre Nacionalista Republicà de Barcelona... op.cit.

¹⁰¹ L'actuació política de Rovira i Virgili al llarg de la seva trajectòria política en el republicanisme catalanista, és analitzada acuradament a FERRÉ, X. *Per l'autodeterminació. Evolució ideològica i política d'Antoni Rovira i Virgili*, Arola, Tarragona, 2004 i FERRÉ, X. *De la nació cultural a la nació... op.cit.*

¹⁰² De fet, el mateix Rovira i Virgili així ho deixa entreveure a ROVIRA i VIRGILI, A. *Els polítics catalans*, Tipografia Occitània, Barcelona, 1929. I no només això, Albertí ho interpreta com un planter de futurs revolucionaris intransigents, socialistes i comunistes a ALBERTÍ, S. *El republicanisme català... op.cit* p.234.

seva dissolució. Més enllà del que la victòria solidària representà –com a victòria total sobre els partits dinàstics i la derrota definitiva del caciquisme, bàsicament a Barcelona– és interessant veure, per una banda, la lectura en clau republicana que Albertí fa de la victòria de la coalició a les eleccions de l'abril de 1907¹⁰³. En un altre camp, Izquierdo i Rubí deixen clar que la Solidaritat portava implícita una altra realitat que des del 1901 ja havien iniciat regionalistes i republicans: l'extensió fora de Barcelona de la nova política de masses, si bé incidí notablement a la capital catalana, i a despit del sistema polític vigent a l'Estat. També interessa destacar la percepció de Termes que, igual que Albertí, considera que el possibilisme dels regionalistes, l'acceptació del vot corporatiu i el clericalisme –amb les seves connotacions directes en el camp de l'ensenyament–, distanciaren els republicans de la Solidaritat¹⁰⁴. Al seu costat, Albertí palesa com, malgrat la mostra de vitalitat del CNR, cada cop més, els republicans catalanistes (i unionistes), potser fruit de la seva passivitat¹⁰⁵, anaven perdent pes en detriment d'un regionalisme que mica en mica s'anà fent amb el control de la coalició. Veiem doncs, com el trossejament local –barceloní– del republicanisme no fou capitalitzat, ni pel CNR ni per la Solidaritat, sinó que Lerroux i la Lliga se n'endurien la major part del rèdit. Albertí, però també Izquierdo i Rubí, ens fan veure com la polèmica serví per fomentar l'acostament progressiu entre les tres famílies republicanes dins la Solidaritat, a saber: nacionalistes, federalistes i unionistes –i alguns independents–, fet que originava una tendència de treball d'unitat i es retroalimentava davant la mala percepció envers l'hegemonia de la Lliga¹⁰⁶. En definitiva, el bloc solidari començà a esquerdar-se ben aviat i els republicans solidaris del CNR, convençuts que la Solidaritat havia servit per a sensibilitzar l'opinió sobre el problema de Catalunya i per a enderrocar el caciquisme, però defraudats també per la manca de reclamacions més enèrgiques i obertament populars i autonomistes de la coalició, encengueren a finals del 1908 –amb la col·laboració dels despropòsits motivats des de la Lliga–, l'espurna d'un nou trencament al sí del catalanisme unitari.

Les raons de la davallada del CNR s'emmarquen, per una banda, en la manca d'un líder clar, gairebé des del mateix moment de la seva fundació -Izquierdo i Albertí, però també

---

¹⁰³ ALBERTÍ, S. *El republicanisme català... op.cit* p.241, hi podem observar que prop del 50% de les actes guanyades per la coalició eren republicanes, i representaven gairebé el 50% de tot Catalunya, la qual cosa desmentia la tesi lerrouxista que afirmava que la Solidaritat debilitaria l'esquerra a Catalunya.

¹⁰⁴ TERMES, J. *Història del catalanisme... op.cit*, p.430.

¹⁰⁵ Sense pretendre ser exhaustiu, un bon resum de les causes del trencament el podem veure a IZQUIERDO, S. I RUBÍ, G. *Els orígens del...op.cit*. p.106-115.

¹⁰⁶ ALBERTÍ, S. *El republicanisme català... op.cit* p.256-267.

alguns republicans coetanis¹⁰⁷ ho adverteixen com a un dels detonants principals- però també per la falta d'una veritable organització interna¹⁰⁸. I és precisament aquest trencament el que esperonà als hereus del CNR a treballar de seguida, i conjuntament amb els unionistes i els federalistes, per l'objectiu que s'havia marcat: la unió definitiva entre les tres famílies republicanes, *i.e.* la futura Unió Federal Nacionalista Republicana. Neix així, l'embrió de la UFNR que, a cavall d'una transitòria i exitosa coalició electoral –Esquerra Catalana¹⁰⁹- i amb l'agreujant dels fets de la Setmana Tràgica¹¹⁰, es farà efectiva l'abril del 1910.

La UFNR, els partits de la qual mantingueren la seva pròpia activitat i autonomia, remarcava el terme “nacionalista” per emfasitzar la proclama liberal i democràtica del seu ideari, així com la reivindicació de la forma de govern republicana com a únic sistema vàlid per assolir l'autonomia de Catalunya¹¹¹; en paraules de Termes, “nacionalista en l'aspecte íntim i federal en la relació amb la resta de pobles d'Espanya”, evocant l'esperit pimargallià. La defensa de la llengua i la singularitat catalanes fou, per la seva banda, el camp de batalla en la lluita per despatrimonitzar l'hegemonia de la Lliga. Comptem, sens dubte, amb una bona anàlisi dels quadres directius que formaren aquesta UFNR en la ja esmentada obra cabdal d'Albertí, d'on se'n desprèn que la personalitat pròpia del CNR dins la UFNR era especialment marcada i la portà a ocupar els alts càrrecs directius¹¹². Uns quadres que no varen saber

---

¹⁰⁷ AMETLLA, C. *Memòries polítiques...op.cit.*; ROVIRA i VIRGILI, A. *Els polítics catalans...op.cit.*; CARNER, J. “En Suñol polític...op.cit.

¹⁰⁸ Novament IZQUIERDO, S. I RUBÍ, G. “L'organització del partit” en *Els orígens del...op.cit.* p.104, atribueix a aquest problema un dels handicaps al qual hauran de fer front la resta de formacions nacionalistes republicanes hereves i continuadores del CNR.

¹⁰⁹ A IZQUIERDO, S. “L'Esquerra Catalana durant la Setmana Tràgica” en *República i autonomia. El difícil arrelament del catalanisme d'esquerres, 1904-1931*, Afers, Barcelona, 2006 l'autor recalca com la UFNR recull la tendència democratitzant d'EC a través del seu programa: borsa de treball, assegurança per als funcionaris, contrucció d'escoles públiques, serveis d'assistència social, etc.

¹¹⁰ Sense incloure aquí cap bibliografia detallada dels esdeveniments, podem consultar BENCOECHEA, S. (Coord.) *Barcelona i la Setmana Tràgica, 1909. Arrels i conseqüències*, Ed. La Central, Barcelona, 2012; VV.AA. *Els fets de la Setmana Tràgica (1909). Actes de les jornades organitzades pel CHCC (28 i 29 de maig del 2009)*, CCHC, Barcelona, 2010 dos estudis que identifiquen els detonants de la revolta. Si bé va ser un fenomen específicament barceloní o bé era part d'un malestar social més general a Europa, o perquè l'anticlericalisme es mantenia tan arrelat entre les classes populars. Però també el paper que hi va tenir el rebuig a la Guerra del Marroc i a un servei militar que reclutava de manera injusta i classista, o com va influir aquest esdeveniment en el decantament de les classes populars barcelonines cap a l'anarquisme.

¹¹¹ Al voltant de la qüestió nominal del partit, consulteu de CAMPS i ARBOIX, J. *Història de la Solidaritat Catalana...op.cit.*, p.225.

¹¹² En ALBERTÍ, S. *El republicanisme català... op.cit* p.278-280, l'autor detecta en elements de la UR, certa vocació política (Coromines, Junoy) però ja envellits i d'ideologia encarcerada; els nous (Bastardas, Companys, Layret) els manca bagatge polític. Dins els federals, malgrat ser conscients que entrant a la UFNR signaven la seva acta de defunció, només Vallès té prou talla política, però li costa adaptar-se a la

superar l'atzucac en el qual es trobava el republicanisme nacionalista i que repetiren els mateixos errors que l'antic CNR¹¹³, malgrat l'elecció, aquesta vegada sí, d'un líder que sabés dirigir el partit, fins i tot en els moments més difícils, com veurem: Pere Coromines¹¹⁴. Coromines propugnà com a síntesi de futur un anomenat federalisme nacionalista, més enllà de descentralitzacions, i una actuació esquerrana que treballés pels valors democràtics i que afavorís el moviment sindical, la llibertat religiosa i les relacions amb el republicanisme espanyol, tot i no tenir-hi massa confiança. Aquest acostament a la classe obrera, com bé apunten Termes i González Casanova, ja es venia donant d'ençà de les crítiques d'*El Poble Català* a la política colonial i a l'allistament forçós de la gent més pobre durant el preludi de la Setmana Tràgica, i d'ençà del suport explícit a la vaga generada, però a la vegada evidència com "la difícil conjunció catalanisme-obrerisme-republicanisme" denotaria la fràgil catalanització dels obrers¹¹⁵. I és que la manca d'un accent clarament social i d'esquerres en l'ideari del partit i en el propi discurs polític fou el detonant d'aquest *tantmefotisme* obrer.

No és aquest òbviament el lloc per fer un repàs exhaustiu de les causes que originaren la davallada de la UFNR. A manera de síntesi, però, s'ha de tenir en compte que l'amateurisme dels seus dirigents –abocats a no poder desprendre's de les seves professions¹¹⁶–, la progressiva retirada dels capdavanters del CNR, un Coromines desassistit, la indiferència dels federalistes, l'existència encara de les velles rutines més pròpies del segle XIX, la manca d'una estructura organitzativa sòlida, la inadaptació a les noves tàctiques polítiques destinades a una nova societat de masses i, en gran

---

nova realitat. Finalment, tot i que molts membres del CNR tenen problemes de salut per tirar endavant el partit, tampoc disposen de prou elements de segona línia: només Pere Coromines.

¹¹³ Existeixen bones síntesis del procés de formació de la UFNR, així com de les pròpies mancances del partit: IZQUIERDO, S. *República i autonomia...op.cit.*; ROCA, T. *La Unión Federal Nacionalista... op.cit.*; TUSELL, S. "Los nacionalistas republicanos de 1904 a 1914... op.cit."; TERMES, J. *Història del catalanisme... op.cit.* p.443.

¹¹⁴ Alguns coetanis de l'època ens parlen del nou líder com d'un messià a ROVIRA i VIRGILI, A. *El nacionalismo catalán... op.cit.* p.257, o com d'un líder intermitent a AMETLLA, C. *Memòries polítiques...op.cit.* pp.283-284. Existeixen també varis estudis al voltant de la figura de Pere Coromines: POUS i PAGÈS, J. *Pere Coromines... op.cit.* qui definia Coromines com el Lloyd George català; IZQUIERDO, S. *Pere Coromines... op.cit.*; DUARTE, À. *Pere Coromines. Entre la universitat, la militància republicana i els cercles obrers (1888-1895)*, Recerques nº15, 1984; DUARTE, À. *Pere Coromines: del republicanisme als centres llibertaris (1888-1895)*, tesina UAB, Barcelona, 1981.

¹¹⁵ TERMES, J. *Història del catalanisme... op.cit.* i GONZÁLEZ CASANOVA, J.A. *Federalisme i autonomia...op.cit.*, respectivament.

¹¹⁶ Aquesta realitat condicionava en gran mesura el finançament del partit, el qual patia la manca de recursos econòmics i obligava als prohoms republicans a no deixar les seves professions. Rovira i Virgili en deixa constància directa en ROVIRA I VIRGILI, A. *Els polítics catalans...op.cit.*p.120.

mesura, el Pacte de Sant Gervasi¹¹⁷, serien els factors que acabarien desacreditant el partit i portant-lo, novament, al seu esmicolament¹¹⁸.

És fruit d'aquesta nova escissió de la UFNR quan, el juny de 1914, neix la precoç i fugissera Esquerra Catalanista de Rovira, Sunyol i Ametlla, que ben aviat, fruit d'una tàctica poc definida i una mala estructura organitzativa, es diluí dins la Unió Catalanista¹¹⁹. Seguidament, en un context marcat per l'esclat de la Gran Guerra, des de les pàgines d'*El Poble Català*, el maig del 1915 s'anunciava el naixement d'un nou partit amb clara ambició unitària del republicanisme nacionalista, però també amb una acceptació plena del socialisme i fins i tot del nacionalisme radical, en aquest cas amb una aposta ferma per l'acostament explícit a la classe obrera, inclòs el proletariat del camp: El Bloc Republicà Autonomista. Liderat per Domingo, Layret, Alomar i Roure, i des d'un ideal federal pimargallià, el BRA fou capaç d'aglutinar una àmplia representació del republicanisme català sota un programa encaminat al foment de la creació de sindicats, cooperatives i escoles com a mitjà d'eficàcia propagandística a l'hora de transformar el règim social vigent. No obstant, igual que molts altres partits republicans de l'època, no disposaven de base fora de Barcelona. La historiografia tradicional ha tendit a considerar el BRA com una escissió de la UFNR, però tant Termes com Izquierdo constaten la pluralitat ideològica republicana i humana que integrava el nou partit. No obstant és, sens dubte, Pujadas qui, a través de la figura de Domingo, ens acosta més directament a l'anàlisi de l'ideari polític del BRA¹²⁰.

Altra volta, malgrat la penetració que el discurs socialitzant del BRA assolí en la classe obrera catalana i els intents fallits de coalicionar-se amb la UFNR, no impedí que arribats al 1917, el BRA entrés en un procés de redefinició del republicanisme catalanista arrossegat, en gran part, per l'ensorrament ja total de la UFNR de

---

¹¹⁷ Al voltant de la qüestió del Pacte de Sant Gervasi i la lectura en clau de claudicació ideològica interpretada per les bases del partit, ALBERTÍ, S. *El republicanisme català... op.cit* p.363-366; MOLAS, I. *Lliga Catalana... op.cit*, pp.97-98; CULLA, J. *El republicanisme lerrouxista...op.cit.*, p.279.

¹¹⁸ A propòsit de la complexitat que caracteritzà bona part de la vida útil del partit, fins a la desintegració, es pot consultar SUNYOL, I. *Barcelona. Catalunya*, Bartomeu Baxarias, Barcelona, 1910; ROVIRA i VIRGILI, A. *Siluetes dels catalans. Segles XIX i XX*, Proa, Barcelona, 1999; AMETLLA, C. *Memòries polítiques...op.cit.*, p.286; HURTADO, A. *Quaranta anys d'advocat. Història del meu temps (1894-1936)*, 2 vols., Ariel, Barcelona, 1969; DUARTE, À. *Pere Coromines. Apologia de Barcelona i altres escrits*, La Magrana, Barcelona, 1989; IZQUIERDO, S. *República i autonomia...op.cit.*

¹¹⁹ Hem de referir-nos, altra vegada, als autors clàssics que han tractat la temàtica general del republicanisme nacionalista per poder fer esment de l'efímera vida de l'Esquerra Catalanista, a saber: Albertí i Termes. Altrament, Izquierdo també aporta una visió força complerta i documentada, IZQUIERDO, S. *República i autonomia...op.cit.* 163-164.

¹²⁰ PUJADAS, X. *Marcel·lí Domingo i el marcel·linisme... op.cit.*

Coromines¹²¹. Naixia així una nova proposta de partit republicà nacionalista i unitari que inclogués l'ampli espectre de forces esquerranes del mapa polític català: estem parlant del Partit Republicà Català¹²². Amb Domingo tornant a liderar el projecte, i acaparant personalitats de sectors republicans aliens a l'òrbita catalanista –com per exemple Companys i algunes coalicions amb el PRR- i de la Joventut Republicana de Lleida, el PRC s'encomanà, tal i com afirma Izquierdo, la necessitat de desenvolupar una tasca democratitzant i socialitzant, constant¹²³.

Tot i mantenir el catalanisme en el seu programa com a eix vertebrador del seu ideari – fins al punt de recollir el fet Catalunya-Nació i el reconeixement de la personalitat política de les petites nacionalitats-, les estretes relacions amb l'obrerisme es perllongaren fins ben bé el 1920, amb fases de radicalització del discurs social per tal d'acostar el missatge a la massa abstencionista¹²⁴. Observem també com el programa federal pimarallià continua sent el referent pel que fa al model d'estat, així com la llibertat de consciència, un cert laïcisme o l'ensenyament. Però no només capitalitzava, en més o menys eficiència, el vot obrer, sinó que també rebé un ampli suport de les classes mitjanes; el nucli de les forces catalanistes, segons Rovira i Virgili.

A despit de la línia molt esquerrana del PRC durant els conflictes socials sorgits durant la segona dècada del segle XX, la qual li donà moltes simpaties, el partit no va saber aprofitar a les urnes l'anarcosindicalisme que tant defensava. I és que, a més i novament, les diferents coalicions amb els radicals també jugaren un paper clau en un nou episodi de fracàs del republicanisme catalanista unitari. La dictadura de Primo de Rivera, per la seva banda, feu la resta de la feina.

---

¹²¹ L'anàlisi d'Ucelay Da Cal és clara: el fracàs de les formes nacionalrepublicanes –en aquest cas, superant el BRA i fent referència a un àmbit més general i global- fou a causa de l'intent prematur d'acostar el catalanisme a unes masses que no estaven preparades, però també per l'hegemonia d'un catalanisme conservador i d'una esquerra demagògica i reaccionària; a UCCELAY DA-CAL, E. *La Catalunya populista. Imatge, política i cultura en l'etapa republicana (1931-1939)*, La Magrana, Barcelona, 1982.

¹²² L'evidència de la necessitat d'accelerar el procés de transformació de l'estructura i el discurs del republicanisme, ja no per superar la fragmentació sinó per afrontar les pròpies debilitats davant els canvis socioculturals i la mobilització de masses en una conjuntura continental marcada per la guerra i la inferència dels militars en els afers civils, ens la fa veure TERMES, J. *Història del catalanisme... op.cit.* p.530. En el mateix sentit, trobem una detallada síntesi de l'estructura i el funcionament del partit a PÉREZ-BASTARDAS, A. *Els republicans nacionalistes... op.cit.*

¹²³ IZQUIERDO, S. *República i autonomia...op.cit.* 174.

¹²⁴ A través del seu portaveu de referència, *La Lucha*, el PRC arribà a posicions molt properes al sindicalisme cenetista, el qual de seguida va promoure un ideari nacionalista, federalista i socialista.

Un resum historiogràfic del republicanisme catalanista ens obligaria a tractar les referències al moviment obrer, tant des de la seva vessant llibertària fins a l'anarcosindicalista i sindicalista -que s'anà desenvolupant a partir del segle XX- però, a la vegada, també a la problemàtica del clericalisme i el laïcisme, i al fracàs absolut del socialisme. A les envistes del 1900, el republicanisme s'havia anat consolidant com una peça clau en la vertebració de la consciència política i cultural d'un ampli ventall de sectors populars -des d'obers poc qualificats fins a professionals prohoms de la mesocràcia barcelonina-, en contradicció directa amb un clericalisme que dictava els ritmes socials d'una població mancada de possibilitats polítiques, però directament abocat a la defensa dels seus interessos i necessitats.

Existeixen dues maneres, distintes però igualment útils, d'enfocar la problemàtica social durant el període en el que ens movem. Un enfocament, potser excessivament explorat, va més encaminat a l'anàlisi dels discursos dels dirigents republicans de l'època sobre la qüestió social -que estaria reflectit, més o menys a bastament, en molts rotatius de l'època- és a dir, observar què pensa el partit, la doctrina o el pensador respecte la qüestió social. I l'altre al paper que té tant l'afirmació republicana com la seva organització dins la pròpia mobilització obrera i treballadora; és a dir, adonar-se que, per exemple, dins la Solidaritat Obrera estava plena de republicans, així com dins la CNT o al cooperativisme, i per tant, se'n desprèn tot un estudi més històric, més complex i de més llarga durada que deslegitima la imatge que l'obrerisme i la seva militància, ja al segle XX, no tenien res a veure amb els republicans. Paral·lelament, i defugint parcialment la visió teleològica, però no del tot errònia, que afirma que l'obrerisme es distancià paulatinament dels postulats republicans ja a partir de la II Internacional de finals del XIX i definitivament a la Revolució Russa del 1917, les formulacions més acabades de l'obrerisme -bolxevisme i comunisme o anarcosindicalisme- tendeixen a donar validesa a aquest distanciament entre ambdós moviments: republicanisme i obrerisme, doncs ambdues formulacions tenen poc encaix.

En rigor, tots els autors estudiats contempen el republicanisme -tant el provincial com el nacional- com la resposta a un seguit de problemàtiques totes elles estretament connectades. El combat per la participació ciutadana i per la democràcia política va anar de la mà de la lluita per la emancipació de les consciències respecte de la tutela clerical i acompanyà el desig de reformes socials que moderessin, si més no, els efectes més sagnants de les relacions econòmiques pròpies del capitalisme.

Si bé a les darreries del XIX, la consciència política dels obrers es reduïa a petites proporcions de votants d'opció federalista, amb més o menys adscripció catalanista, el retraïment era la consigna clara dels seus principals dirigents. Davant d'aquests dos grans esculls, el socialisme tenia forces dificultats com per obrir-se camí i tenir èxit.

Voldria, doncs, acabar aquesta aproximació recordant unes paraules de Gabriel Alomar. En una coneguda conferència al Teatre Cívic Barcelonès, el 4 de desembre del 1910, que va fer sota el títol genèric de “Negacions i afirmacions del catalanisme”, l'intel·lectual mallorquí, estret col·laborador de la gent de *El Poble Català*, home arrengrerat amb les perspectives *futuristes*, no tenia cap inconvenient en acusar als dirigents del republicanisme catalanista de ser incapços d'aconseguir d'atraure cap a una política catalanista a la massa obrera, i abduïa que aquesta incapacitat derivava dels seus orígens socials. En altres paraules, posava en relleu el fet que al capdavant del republicanisme catalanista i del nacionalisme republicà i federal hi havia gent de classe mitja, professionals i intel·lectuals, com ell mateix, que no vivien directament l'experiència del món del treball manual i que tenien dificultats per capir els interessos, les necessitats i les expectatives de l'obrer industrial. En aquest sentit, hi ha una problemàtica que se n'aprofita el lerrouxisme, que és la consideració d'aquest republicanisme catalanista en un primer moment (en el anys 10 del segle XX) com un republicanisme molt intel·lectualitzat, molt professionalitzat i amb dificultats per connectar amb el món del treball. Així, una part de les tensions que es registren a la UFNR deriven d'aquí. Tota la bibliografia que s'ha escrit sobre Layret –advocacia laboralista-, Companys i la Unió de Rabassaires –organització del món del treballador agrícola-, ve a explorar aquest altre terreny.

Els propis actors, és cert, tenen consciència d'aquestes dificultats i els autors posteriors l'han reflectida, amb major o menor èmfasi, en la producció historiogràfica que arriba fins als nostres dies. Hi ha determinats autors que posen en relació, no ja per aquells anys, sinó per als temps de la Segona República, la CNT o l'anarcosindicalisme més reformista, amb el republicanisme nacionalista.

Però aquesta, al capdavant, és tota una altra (i la mateixa) història.

BIBLIOGRAFIA CITADA

AAVV. *El catalanisme d'esquerres*, pp.31-82, Cercle d'Estudis Històrics i Socials (Quaderns del Cercle, 13), Girona, 1997.

AAVV. *Els fets de la Setmana Tràgica (1909). Actes de les jornades organitzades pel CHCC (28 i 29 de maig del 2009)*, CCHC, Barcelona, 2010.

ABELLÓ, T. *El moviment anarquista (1874-1914): entre el catalanisme i l'internacionalisme*, Afers nº 13, 1992.

ALBERTÍ, S. *El republicanisme català i la Restauració monàrquica (1875-1923)*, Albertí Editor, Barcelona, 1972.

ALBÓ, I. *Fèlix Cucurull 1919-1996*, Fundació Irla, Barcelona, 2009.

ALMIRALL, V. *Escritos Catalanistas* (1878).

ALMIRALL, V. *La República Federal Española. Datos para su organización* (1873).

ALMIRALL, V. *Lo Catalanisme* (1886)

ALOMAR, G. *Obres completes*, vol.II: *El futurisme. Articles d'"El Poble Català"* (1904-1906), Moll, Palma de Mallorca, 2000.

ÁLVAREZ JUNCO, J. *El Emperador del Paralelo. Lerroux y la demagogia populista*, Alianza, Madrid, 1990.

AMETLLA, C. *Memòries polítiques (1890-1917)*, Pòrtic, Barcelona, 1963.

BENCOECHEA, S. (Coord.) *Barcelona i la Setmana Tràgica, 1909. Arrels i conseqüències*, Ed. La Central, Barcelona, 2012.

BOSCH GIMPERA, P. *La formación de los pueblos de España*, Mèxic, 1945.

CALVET, F. I ROVIRA, T. *Bibliografia d'Antoni Rovira i Virgili*, Col·lecció Ramon Berenguer IV, Ajuntament de Tarragona, Tarragona, 2010.

CAMBÓ, F. *Cataluña y la Solidaritat*, Estampa Fills D. Casanovas, Barcelona, 1910.

CAMPS i ARBOIX, J.M. *Història de la Solidaritat Catalana*, Destino, Barcelona, 1970.

- CANAL, J. “Manuel Ruiz Zorrilla (1833-1895): de hombre de Estado a conspirador compulsivo” dins BURDIEL, I. I PÉREZ LEDESMA, M. *Liberales, agitadores y conspiradores: biografías heterodoxas del siglo XIX*, 2000.
- CARMONA, À. *Dues Catalunyes*, Ariel, Barcelona, 1967.
- CARNER, J. “En Suñol polític” *Butlletí de l’Ateneu Barcelonès*, any I, núm.2, 1915.
- CARNER, J. *Orientacions polítiques i socials del CNR*, Societat Cooperativa Obrera, Barcelona, 1907.
- CASTELLANOS, J. “Gabriel Alomar i el Modernisme” a ALOMAR, G. *Obres completes*, vol.II: *El futurisme. Articles d’”El Poble Català” (1904-1906)*, p.26, Moll, Palma de Mallorca, 2000.
- CASTELLANOS, J. *Modernisme i nacionalisme*, Història de la literatura Catalana, vol. VIII: “El Modernisme” [Amb altres autors. Dir.: J.Molas], Ariel, Barcelona, 1986.
- COLL, J. *Narcís Verdaguer i Callís 1862-1918, i el catalanisme possibilista*, PAM, Barcelona, 1998.
- COLOMINES, A. *El catalanisme i l’Estat: la lluita parlamentària per l’autonomia (1898-1917)*, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Barcelona, 1993.
- COROMINES, P. *Diaris i records de Pere Corominés*, Curial, Barcelona, 1974-1975.
- COROMINES, P. *Obres completes*, Selecta, Barcelona, 1972.
- COROMINES, P. *Revisió de valors del segle XIX (i quatre assigs més)*, Llibreria Catalònia, Barcelona, 1930.
- CORTÁZAR, G. *Nación y estado en la España liberal*, Noesis, Madrid, 1994.
- CUCURULL, F. *Orígens i evolució del federalisme català*, Gràfiques Salvà, Barcelona, 1970.
- CUCURULL, F. *Panoràmica del nacionalisme català*, Edicions catalanes de París (antologia de pensament polític català, en 6 volums, publicada a l’exili), París, 1975.
- CULLA, J. *El republicanisme lerrouxista a Catalunya, 1901-1923*, Curial, Barcelona, 1986.
- CULLA, J; DUARTE, À. *La premsa republicana*, Vaixells de paper, Barcelona, 1990.

- Diccionari d'Historiografia catalana*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2003.
- DUARTE, À. *El republicanisme català a la fi del segle XIX*, Eumo, Vic, 1987.
- DUARTE, À. *Historia de federales, historia republicana*, *Historia y política: ideas, procesos y movimientos sociales* n°6, pp.7-29, Madrid, 2001.
- DUARTE, À. “Los posibilismos republicanos y la vida política en la Cataluña de los primeros años de la Restauración” a CHUST, M. I PIQUERAS, J.A. *Republicanos y repúblicas en España*, Siglo XXI, Madrid, pp.185-205, 1996.
- DUARTE, À. *Los republicanos del ochocientos y la memoria de su tiempo*, *Ayer: revista de historia contemporània* n°58, pp.207-228, Madrid, 2005.
- DUARTE, À. *Pere Coromines. Apologia de Barcelona i altres escrits*, La Magrana, Barcelona, 1989.
- DUARTE, À. *Pere Coromines: del republicanisme als centres llibertaris (1888-1895)*, tesina UAB, Barcelona, 1981.
- DUARTE, À. *Pere Coromines. Entre la universitat, la militància republicana i els cercles obrers (1888-1895)*, *Recerques* n°15, 1984.
- DUARTE, À. *Sin historia no hay republicanos*, *Historia contemporània* n°2, pp.321-342, Madrid, 2008.
- DURAN i VENTOSA, LL. *Regionalisme i federalisme*, Francisco Puig, Barcelona, 1905
- EHRlich, C. *Lliga Regionalista. Lliga Catalana, 1901-1936*, Alpha-Institut Cambó, Barcelona, 2004.
- FERRÉ, X. *De la nació cultural a la nació política. La ideologia nacional d'Antoni Rovira i Virgili*, Afers, Barcelona, 2005.
- FERRÉ, X. *Per l'autodeterminació. Evolució ideològica i política d'Antoni Rovira i Virgili*, Arola, Tarragona, 2004.
- FERRER, J. *Francesc Layret 1880-1920*, Fundació Josep Irla, Barcelona, 2010.
- FIGUERES, J.M. *Valentí Almirall forjador del catalanisme polític*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1990.

- GABRIEL, P. a l'epígraf *Almirall, els federals i els congressos catalanistes del 1880 i 1883*, de l'article "Catalanisme i republicanisme del vuit-cents", 1997.
- GABRIEL, P. "Anarquisme i Catalanisme", dins Dd.Aa. *Catalanisme. Història, política i cultura*, Ed. L'Avenç, Barcelona, 1986.
- GABRIEL, P. *El catalanisme i la cultura federal. Història i política del republicanisme popular a Catalunya el segle XIX*, Fundació Josep Recasens, Barcelona, 2007.
- GABRIEL, P. "Los nacionalismos en la España contemporánea: el nacionalismo catalán", dins *Pueblos, naciones y estados en la historia*, 1994, Eds. Universidad, Salamanca, 1994.
- GARRIGA i MASSÓ, J. *Memòries d'un liberal catalanista: 1871-1939. Joan Garriga i Massó*, Ed.62, Barcelona, 1987.
- GÓMEZ CHAIX, P. *Ruiz Zorrilla. El ciudadano ejemplar*, p.93 i ss., espasa-Calpe, Madrid, 1934.
- GONZÁLEZ CASANOVA, J.A. *Federalisme i autonomia a Catalunya, 1868-1938: documents*, Curial, Barcelona, 1974.
- GOULA, E. "El Centre Nacionalista Republicà a Barcelona (1907-1910)", tesi de llicenciatura, UB, Barcelona, 1975.
- HURTADO, A. *Quaranta anys d'advocat. Història del meu temps (1894-1936)*, 2 vols., Ariel, Barcelona, 1969.
- ILLA, C. *El Segon Congrés Catalanista. Un congrés inacabat*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1983.
- IZQUIERDO, S. i RUBÍ, G. *El Centre Nacionalista Republicà (1906-1910) i el catalanisme d'esquerres*, Cercles nº11, 2008.
- IZQUIERDO, S. i RUBÍ, G. *Els orígens del republicanisme nacionalista. El Centre Nacionalista Republicà a Catalunya (1906-1910)*, CHCC, Barcelona, 2009.
- IZQUIERDO, S. "L'Esquerra Catalana durant la Setmana Tràgica" en *República i autonomia. El difícil arrelament del catalanisme d'esquerres, 1904-1931*, Afers, Barcelona, 2006.
- IZQUIERDO, S. *Pere Corominas. 1870-1939*, Fundació Josep Irla, Barcelona, 2009.
- JUNYENT, J. *De la gran dignitat de l'acostament entre Jaume Collell i Valentí Almirall en 1882-1885*, Revista de Teologia Catalana XVII, 1992.
- JUTGLAR BERNAUS, A. *Pi y Margall y el federalismo español*, 2 vol., Taurus, Madrid, 1975-1976.

- LLADONOSA, M. *La construcció de la catalanitat. Evolució de la concepció d'identitat nacional a Catalunya 1860-1990*, Ed. UdLL, Lleida, 2013.
- LLORENS i VILA, J. *La Lliga de Catalunya i el Centre Escolar Catalanista. Dues associacions del primer catalanisme*, Dalmau, Barcelona, 1996.
- LÓPEZ ESTUDILLO, A. "Federalismo y mundo rural en Cataluña (1890-1905)" en *Historia Social*, 3/hivern, València, 1989.
- MARFANY, J.LL. *La cultura del catalanisme. El nacionalisme català en els seus inicis*, Empúries, Barcelona, 1995.
- MIR, G. "Gabriel Alomar i Nacionalisme i escola mallorquina", *Randa*, 6, p.174-181, 1977.
- MOLAS, I. "El liberalisme democràtic de Gabriel Alomar", *Recerques*, 23, p.91-111, 1990.
- MOLAS, I. "Francesc Pi i Margall: democràcia i federalisme" a BALCELLS, A. *El pensament polític català. Del segle XVIII a mitjan segle XX*, 1982, Ed.62, Barcelona;
- COLOMER, L. *Catalunya i el federalisme*, Eumo, Vic, 1991.
- MOLAS, I. *Lliga Catalana. Un estudi d'estasiologia*, Ed.62, Barcelona, 1972.
- MOLAS, I. *Valentí Almirall y los orígenes del Catalanismo Político*, en "Cuatro Estudios De Historia De Cataluña, Siglos XIX Y Xx", Pp. 75-103.
- MOLINÉ i BRASÉS, E. *Resum sintètic de la història del catalanisme*, Barcelona, 1907.
- NOGUER i COMET, R. *Al llarg de la meva vida*, PAM, Barcelona, 2000.
- OLIVÉ, E. *La Renaixença vista per anarquistes i obreristes : 1868-1895*, Col·loqui Internacional Renaixença, Curial, Barcelona, 1984.
- PÉREZ-BASTARDAS, A. *Els republicans nacionalistes i el catalanisme polític : Albert Bastardas i Sampere (1871-1944) : una biografia política*, pròleg de Josep Termes. Edicions 62, Barcelona, 1987.
- PI i MARGALL, F. *Las Nacionalidades* (1877).
- PICH i MITJANA, J. *Almirall i el Diari Català (1879-1881): l'inici del projecte politicoideològic del catalanisme progressista*, Eumo Vic, 2003.
- PICH i MITJANA, J. *Valentí Almirall i el federalisme intransigent*, Afers, Barcelona, 2006.

- PLA, J. *Francesc Cambó. Materials per a una història*, Ed. 62, Barcelona, 1929.
- POBLET, J.M. *Història bàsica del catalanisme*, Pòrtic, Barcelona, 1975.
- POBLET, J.M. *Jaume Carner : polític, jurisconsult, industrial i Ministre de Finances de la II República*, Dopesa, Barcelona, 1977.
- POUS i PAGÈS, J. *Pere Coromines i el seu temps*, Ed.62, Barcelona, 1969.
- PRAT DE LA RIBA, E. *La nacionalitat catalana*, Barcelona, 1906.
- PUJADAS, X. *Marcel·lí Domingo i el marcel·linisme*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1996.
- PUJOL, E. (dir.) *El somni republicà. El republicanisme a les comarques gironines. 1900-1936*, Viena Edicions, Barcelona, 2009.
- PUJOL, E. *Ferran Soldevila. Els fonaments de la historiografia catalana contemporània*, Afers, Barcelona, 1995.
- PUJOL, E. *Història i reconstrucció nacional. La historiografia catalana a l'època de Ferran Soldevila (1894-1971)*, Afers, Barcelona, 2003.
- PUJOL, E. *Textos d'història i política, 1924-1967*, Afers, Barcelona, 1994.
- PUJOLÀ i VALLÈS, F. *Francisco Pi y Margall*, Barcelona, 1902.
- RIQUER, B. *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme, 1898.1904*, Ed.62, Barcelona, 1977.
- RIQUER, B. "Nacionalidades y regiones en la España Contemporánea. Reflexiones, problemas y líneas de investigación sobre los movimientos nacionalistas y regionales", *Primer Congreso de Historia Contemporánea*, Salamanca, 1992.
- ROCA, T. "La Unión Federal Nacionalista Republicana o el fracaso de una política", tesi de llicenciatura, UB, Barcelona, 1973.
- ROCA i FARRERAS, N. *El catalanisme progressiu*, La Magrana, Barcelona, 1983.
- ROVIRA i VIRGILI, A. *Antoni Rovira i Virgili i la qüestió nacional. Textos polítics (1913-1947)*.
- ROVIRA i VIRGILI, A. *Debats sobre el catalanisme (1915)*.

- ROVIRA i VIRGILI, A. *El nacionalismo catalán. Su aspecto político. Los hechos, las ideas y los hombres*, Minerva, Barcelona, 1917.
- ROVIRA i VIRGILI, A. *Els polítics catalans*, Tipografia Occitània, Barcelona, 1929.
- ROVIRA i VIRGILI, A. *La nacionalització de Catalunya* (1914).
- ROVIRA i VIRGILI, A. *Nacionalisme i federalisme* (1917).
- ROVIRA i VIRGILI, A. *Resum d'història del catalanisme* (1936).
- ROVIRA i VIRGILI, A. *Siluetes dels catalans. Segles XIX i XX*, Proa, Barcelona, 1999.
- ROVIRA i VIRGILI, A. *Valentí Almirall* (1936).
- RUBÍ, G. I IZQUIERDO, S. “El Centre Nacionalista Republicà en la historiografia” en *El Centre Nacionalista Republicà (1906-1910) i el catalanisme d'esquerres*, Cercles nº11, pp.106-122, Barcelona, 2008.
- SANTOLARIA, F. *El banquet de la Victòria i els Fets del Cu-Cut! Cent anys de l'esclat catalanista del 1905*, Meteora, Barcelona, 2005.
- SOLDEVILA, F. *Al llarg de la meua vida* (1970).
- STRUBELL, T. *Josep Roca i Farreras i l'origen del nacionalisme d'esquerres*, El set-ciències, Arenys de Mar, 2000.
- SUÁREZ CORTINA, M. *El Gorro frígido: liberalismo, democracia y republicanismo en la Restauración*, Biblioteca Nueva: Sociedad Menéndez Pelayo, Madrid, 2000.
- SUÁREZ CORTINA, M. *El reformismo en España: republicanos y reformistas bajo la monarquía de Alfonso XIII*, Siglo XXI, Madrid, 1986.
- SUÁREZ CORTINA, M. *Libertad, armonía y tolerancia: la cultura institucionalista en la España contemporánea*, Tecnos, Madrid, 2011.
- SUNYOL, I. *Barcelona. Catalunya*, Bartomeu Baxarias, Barcelona, 1910.
- TERMES, J. “De la Revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil (1868-1939)”, vol.6, dins *Història de Catalunya* de Pierre Vilar, Ed. 62, Barcelona, 1987.
- TERMES, J. *Federalismo, anarcosindicalismo y catalanismo*, Anagrama, Barcelona, 1976.
- TERMES, J. *Història del catalanisme fins al 1923*, Pòrtic, Barcelona, 2000.
- TRIAS VEJARANO, J. *Almirall y los orígenes del catalanismo*, Siglo XXI, Madrid, 1975.

TRIAS VEJARANO, J. *PI Y MARGALL: Pensamiento social, selección y estudio preliminar*, p. 195-202, Ciencia Nueva, Madrid, 1968.

TUBINO, F. *Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*, 1880.

TUSELL, S. “Los nacionalistas republicanos de 1904 a 1914. (CNR y UFNR)”, Tesi de llicenciatura, UB, Barcelona, 1984.

UCELAY DA-CAL, E. *La Catalunya populista. Imatge, política i cultura en l'etapa republicana (1931-1939)*, La Magrana, Barcelona, 1982.

VALLÈS i RIBOT, J.M. *Memòria biogràfica de Francisco Pi i Margall, llegida en la solemne sessió que tingué lloc al saló de Cent de la Casa Consistorial*, Barcelona, 1910.

VERA i GONZÁLEZ, E. *Pi y Margall y la política contemporánea*, 2 vol., Plaza&Janés, Barcelona, 1986.

VILCHES, J. *La Patria y la República*, Biblioteca Nueva, Madrid, 2001.

AGRAÏMENTS:

Més enllà d'una qüestió de formes, sens dubte voldria, abans de cloure aquest estudi, mostrar el meu més absolut agraïment a la Gemma Rubí, en Joan B. Culla, l'amic Pere Gabriel, en Santiago Izquierdo, l'Enric Pujol i, especialment, al que ha estat el meu director del projecte, l'Àngel Duarte. El resultat d'aquest treball no hauria estat el mateix sense les entrevistes convingudes amb ells.